

M E M E N T O

A támogatások aránya

A civil szféra életerejére kétségtelenül a támogatási rendszerek függvénye: el kell fogadnunk, hogy a külső támogatások nélkül az erdélyi magyar civil társadalom olyan mértékű alakulása az 1990 utáni időszakban, amelyhez eljutott, elképzelhetetlen lett volna. A polgári társadalom természetes rendje szerint mindez a társadalom igazságosságának normális következménye, hiszen a civil szféra viszontszolgáltatásai a társadalmat hasonló arányban rekompenzálják. Az erdélyi magyar közösség támogatás-viszontszolgáltatás viszonyának torzulása azonban ott kezdődik, hogy a támogatást nem ugyanaz a társadalom termeli ki önmagából, amelynek érdekében használja, hanem rajta kívüli források jelentették és jelentik még ma is nagyrészt – még akkor is, ha máig valami változás alakult is az arányokban – működésének és fennmaradásának anyagi hátterét. A magyarországi (tehát a kívülről jövő) támogatások látszólagos természetessége az erdélyi magyar közösség felé a történelemből fakadó hovatartozásának tudati tükrökre. A „látszólagosság” fogalma mindjárt eltűnik, ha a XX. század történelmi folyamata mentén vizsgáljuk a közösség sorsának alakulását, tekintettel arra, hogy ennek a közösségnek semmi szerepe nem volt a sorsát formáló történelmi döntésekben, melyek – közel egy század alatt – jogi és anyagi megfosztottsághoz vezettek. Nem véletlen tehát, hogy a magyar alkotmány kötelezi a mindenkorai kormányt a határon túli magyarsággal szembeni felelősségvállalásra. Ebből az objektív állapotból következően a határon túli magyarság évről évre részesül adott összegű költségvetési támogatásból, viszont ennek a nagyságrendje már a költségvetést összeállító szubjektív hozzáállásából születik, és mondjuk ki érthetően, hogy mindig a politikai többségek akarataiból. A társadalomnak nincs olyan döntőbírója, amelyik azt a nagyságrendet, ami máig kialakult, nagynak, kevésnek vagy jónak találja, az azonban biztos, hogy a határon tú-

Romániai tapasztalatok a fiskális föderalizmusról**

SZÉKELY IMRE *

A fiskális tevékenység decentralizálásának következetes megvalósítása Romániában is egyik fontos feltétele a jóléti társadalom mielőbbi megvalósításának.

Jelen tanulmányom célja azt bemutatni, hogy Románia, annak ellenére, hogy más Közép-Kelet-Európai államokkal összehasonlítva későn kezdett a decentralizációs folyamat beindításához, jelentős lépéseket tett meg ezen az úton.

A központosított tervutasításos rendszer bukása után Közép-Kelet-Európa államai a piaci mechanizmus felé irányultak. A piacgazdaság gyakorlatba ültetése különböző foratókönyvek szerint zajlott. Ugyanezzel a folyamattal párhuzamosan indult be a kormányzati szektor reformja, ugyanis szükségserűvé vált a túlzottan központosított állami szektor átalakítása is. Ezen a területen a kitűzött cél az volt, hogy a központi kormányzat nagyobb felelősséget és akcióteret biztosítson a helyi közösségeknek.

A fiskális föderalizmus elnevezés Oates szerint azért nem teljesen találó, mert azt sugallja, hogy ez a téma csupán pénzügyi jellegű, holott nem csak a források megosztását tárgyalja, hanem a feladatok elosztását is a különböző kormányzati szintek között.

A tanulmány első fele nagyon röviden vázolja azokat az elveket, amelyeket a fiskális föderalizmus kapcsán a közgazdasági szakirodalom megfogalmazott. Ennek szellemében Oates decentralizációs elvéről és Tiebout mobilitási hipotéziséről lesz szó. Ugyanakkor megismerhetjük a decentralizáció előnyeit, valamint azokat a tényezőket is, amelyeket fokozott figyelemmel kell kezelni veszélyforrásuk miatt. A második részben a forrásmegosztásról lesz szó.

A decentralizáció mellett felhozott legfontosabb érvek egyike a helyi közjóságok léteéhez kapcsolódik. Amennyiben egyes közjavakhoz csak egy bizonyos terület lakosai férnek hozzá, és ezek a közjavak iránt a kereslet különböző területeken eltérő, az adott közjóság decentralizálása, azaz helyi szinten való előállításával növelheti az általános társadalmi jólétet. Ennek magyarázata összefügg azzal az információk problémával, mellyel a központi kormányzatnak kell szembenéznie központosított rendszer esetén. Mivel ilyen esetben a központi kormányzat nem rendelkezik elegendő információval a különböző területeken élő állampolgárok keresletét illetően, egy úgynevezett nemzeti átlagfogyasztást fog minden egyes terület állampolgárait „rákényszeríteni”. Ezzel szemben a decentralizált rendszerben lehetőség nyílik magasabb fogyasztásra (magasabb adók ellenében) azokon a területeken, ahol erre igény van, illetve alacsonyabb

* A szerző politikai gazdaságtan szakos magiszteri hallgató a BBTE Közgazdaságtudományi Karán, a Mikó Imre Jog- és Közgazdaságtudományi Szakkollégium tagja.

** Ezúton szeretnék köszönetet mondani a Sapientia Alapítvány Kutatási Programok Intézetének az ehhez a témához kapcsolódó kutatásban nyújtott támogatásért.

li magyarság Trianon utáni veszteségeihez viszonyítva egyenesen jelentéktelen. Az igazsághoz tartozik ugyan, hogy a tizenhárom év folyamán a nagyságrend tetemesen nőtt, azonban periódusonként, a többségi döntés nyomán, előfordult az előző év támogatási nagyságrendjének változtatás nélküli megtartása, ami viszont a támogatások valós nagyságrendjének értéksökkenését jelentette és jelentheti legalább két tényező függvényében: először a GDP évi 3–4%-os gazdasági növekedéséhez viszonyított veszteség, másodsor az évi 4–6%-os inflációsráta miatt kialakult veszteség miatt. Ennek következtében tehát csak a támogatások kb. 7–10%-os növekedése tarthatja meg felhasználhatósági értékben az előző évi nagyságrendet.

A támogatások területenkénti belső arányai kialakulásának esetlegessége vagy a többé-kevésbé tudatos formálása nyilvánvalóan az oktatási és művelődési támogatások javára volt kedvező, mint az identitásvédelem megvalósításának közvetlenebb területei, azonban ma, amikor inkább az otthonmaradás kulcsszava került a történelemalakítást figyelők zászlajára, akkor a gazdasági és szociális felemelkedést elősegítő támogatások nagyságrendjének az előzők szintjére való emelése válik szükségessé. Az erdélyi magyar gazdasági és szociális civil szerveződéseknek, az itt kifejtett érvelés szerint, nem jut kellő súly a támogatási rendszerekben, amely a jelenlegi struktúrában nem lehet hatékony eszköze a gazdasági és szociális fejlődésnek, márpedig az otthonmaradásnak az alaptényezője a gazdaság, a gazdasági elmaradottságból való kilábalás és a szociális elégedettség kialakítása.

Nem ismerjük pontosan, hogy kinek van rálátása ezekre az arányokra, nem tudjuk, hogyan alakulnak az arányokat kialakító döntések, vagy kinek van rálátása egyáltalán az arányokra abban a bábeli zűrzavarban, amit egyfelől a támogatott területek programjainak sokfélesége okoz (diákprogramok, ösztöndíjak, ingatlanvásárlás, infrastruktúra, működtetés, építkezések, renoválások, rendezvények, kutatás, ingázás, kollégiumok fenntartása, szobrok, műemlékek, hi-

szintű fogyasztásra, ahol erre nincs igény.

A fenti gondolatmenet alapján a decentralizáció döntési önrendelkezést biztosít a helyi közösségek számára. Fontos kihangsúlyozni, hogy a szakirodalom szerint ez a döntési függetlenség nem jár feltétlenül teljes pénzügyi függetlenséggel is. Ennek kapcsán érdemes elosztatni azt a tévhitet is, miszerint a helyi közösségek, pontosabban a helyi önkormányzatok saját bevételei csak a szabadon felvállalható feladatok finanszírozására lennének használhatóak, míg a kötelező feladatokhoz központi támogatásnak kell léteznie. Úgy, ahogy az önkormányzatok feladataikat a kormányzati szintek közötti elosztás során kapják, a saját bevételekre is hasonló módon tesznek szert, azáltal, hogy a központi kormányzat a javukra lemond bizonyos adóemekről vagy a beszedett adó egy részéről. Tiebout szerint egy decentralizált rendszer megoldást jelenthet a közjavak egyik problémájára, a preferencia-nyilvánításra. A magánjavak iránt a vásárló preferenciáit pénzáldozat révén fejezi ki. Közjavak esetén ez nem működhet. Tiebout azonban rámutatott arra, hogy amennyiben egy decentralizált rendszer működik, a helyi önkormányzatok különböző kombinációban állítanak elő közjavakat és közszolgáltatásokat. Az állampolgároknak így lakhelyválasztásuk révén lehetőségük adódik úgy kinyilvánítani preferenciáikat, hogy olyan közösséget választanak, amely számára a legjobb kombinációt nyújtja a beszedett adó és a nyújtott közjavak tekintetében. Így lesznek olyanok, akik nagyobb mennyiségű közjóságot szeretnének fogyasztani (magasabb adózás mellett), de lesznek olyanok is, akik megelégszenek kevesebb közszolgáltatással azért, hogy kevesebb adót fizessenek.

A Tiebout-hipotézis annál inkább működhet, minél több kombináció létezik a közszolgáltatási szint és adó között. Ugyanakkor ez a hipotézis feltételezi, hogy az állampolgárok mobilisak. Mivel Románia állampolgárai kevésbé tekinthetőek mobilisnak, a hipotézis alkalmazhatósága hazánkban jelentősen csökken.

A decentralizáció előnyei mellett léteznek olyan tényezők is, melyek fokozott figyelmet érdemelnek veszélyforrásuk miatt. Ezek közül az egyik a negatív externáliák léte. Ahogyan egyes piaci szereplők nincsenek tekintettel a tevékenységükből származó külső hatásokra, ugyanúgy a helyi önkormányzatok sem számolnak az általuk okozott extern hatásokkal. Emiatt nehéz egy adott önkormányzat területére szeméttárolót telepíteni, vagy ezért szükséges több önkormányzat összefogása különböző ökológiai programok megvalósítása érdekében, mint például a folyótisztítás.

Mivel a helyi önkormányzatok abban érdekeltek, hogy területükön minél több gazdag állampolgár és minél kevesebb szegény lakjon, káros versengésbe kezhetnek egymással. Ez megnyilvánulhat a bevételi oldalon azáltal, hogy az önkormányzatok kisebb adókat állapítanak meg a szükségesnél, és megnyilvánulhat a kiadási oldalon is azáltal, hogy az önkormányzatok olyan programokat finanszíroznak, amelyek a gazdagok érdekeit szolgálják – különböző szabadidős programok (sportpályák építése, kulturális programok előtérbe helyezése) –, a szociális kiadások terhére. Emiatt a szociális feladatok ellátását nem ajánlott decentralizálni. Léteznek ugyan erre ellenpéldák, de azok sikerét azzal magyarázzák, hogy a központi kormányzat, mivel nem képes megoldani a szociális problémákat, decentralizálással hoz létre olyan „mikrolaboratóriumokat”, ahol ki lehet „kísérletezni” a megoldásokat.

telnyújtás, kamatátvállalás, szociális intézmények fenntartása-működtetése, természetvédelem stb.), másfelől a támogató intézmények nehezen átlátható széles köre (minisztériumok: oktatási, művelődési, népjóléti, stb.; intézmények: HTMH, Miniszterelnöki Hivatal, MTA, stb.; közalapítványok: Illyés, Apáczai, Újkézfogás, Mocsáry, Arany János, stb.; más alapítványok, szervezetek). Az aránytalanságok kialakulásának potenciális tényezőiként beszámítható még az egyre szaporodó hazai támogatások sokfélesége (állami költségvetés, bankok, vállalkozások, mecénások stb.) és az Európai Unió támogatások.

Nyilvánvaló, hogy pontos arányok kialakítása ilyen diverzifikált közegben nem lehetséges, azonban a közösség életét alakító főbb területek támogatási arányainak jobb alakulását szakmai (nem politikusi) elemzés megfelelő irányba terelheti.

Természetesen nagyra becsült programnak (még fizikai nagyságrendben is nagynak) tekinthető a kedvezménytörvény által nyújtott tanulói ösztöndíj vagy a nemrég megígért tanári bérkiegészítő támogatás, azonban jó lenne már elemezni, hogy a fogyasztásra rendeltetett támogatások és a befektetett intézményesített elősegítő támogatások közötti arány megfelel-e a közösség érdekeinek, és mi kellene legyen a kettő közötti megfelelő arány ahhoz, hogy a támogatások a fejlődés irányát vetíthessék a határon túli országok magyar lakossága elé.

A sokféle támogatási rendszer közti egyeztetetőség lehetőségének hiánya és a támogatások három vertikális szintje (döntéshozás a nagyságrendről, támogatások elosztása és a lebonyolítás) közötti konzultáció hiánya meg hiúsítja a szükséges arányok kialakítását. Tehát a támogatási rendszerek egyeztetésére és a három szint közötti kölcsönös konzultációra lenne szükség ahhoz, hogy a területek közötti arányok jobban igazodhassanak az igényekhez.

Somai József

Decentralizált rendszerekben létrejöhetnek úgynevezett nettó fiskális hasznok is. Ez azt jelenti, hogy ugyanakkora adó fejében egy önkormányzat több közszolgáltatást képes nyújtani, mint egy másik. Ez a hatás arra ösztönzi az erőforrásokat, hogy olyan helyre vándoroljanak, ahol léteznek ilyen hasznok. Ezek abban az esetben károsak, ha forrásuk olyan többletbevételek tulajdonítható, amely abból származik, hogy az önkormányzat bizonyos rendkívüli erőforrásokkal rendelkezik. Káros hatásuk az erőforrás-áramlás következtében jelentkező hatékonyságromlás. A nettó fiskális haszon abban az esetben nem káros, ha annak oka az önkormányzat hatékony gazdálkodásából fakad.

Decentralizált rendszerben elvileg magasabb szinten lehetne megvalósítani a választott (önkormányzati) képviselők elszámoltathatóságát, mert az állampolgároknak jobb rálátásuk van a helyi eseményekre. Ezt viszont torzítja az a tény, hogy a helyi önkormányzatok bevételeinek jelentős része a központi költségvetésből származik, aminek működésére az állampolgároknak kevesebb rálátásuk van. A politikai lobbik tehát különböző fiskális illúziókat hozhatnak létre.

Romániában a decentralizációs folyamat 1998 után gyorsult fel. Abban az évben fogadták el az 1998/189-es helyi közpénzügyek törvényét, az 1998/62-es helyi adókra és illetékekre vonatkozó sürgősségi kormányrendeletet, az 1998/213-as közvagyon jogállásáról szóló törvényt, amelynek több cikkelye is érintette a helyi önkormányzatokat, majd később a 2001/215-ös helyi közigazgatási törvényt. A különböző feladatok leosztása az éves költségvetéseken keresztül történt. Emellett meg kell említeni a 2002/71-es kormányrendeletet, amely a helyi önkormányzatok különféle általános feladatait szabályozza. A feladatleosztás jelenlegi állapotát a következő táblázat rögzíti.

1. táblázat

Feladatmegosztás a különböző kormányzati szintek között Romániában

Feladat típusa	Alkalmazottak*		Működési költségek
	Bérek	Alkalmazottak száma	
1. Elemi, általános és középfokú oktatás	K	K	H
2. Bölcsődék	H	H	H
3. Kultúra	K,M/H	M/H	M/H
4. Általános közszolgáltatások: vízellátás, csatornázás, szemétszállítás, parkok	M/H	M/H	M/H
5. Országos és megyei utak			K,M/H
6. Közszállítás			H
7. Polgári védelem	M	M	M
8. Szociális politika			
Mozgássérültek szociális ellátása	K,H	H	K,H
Gyermekvédelem	K,H	H	K,H
Minimálbér biztosítása		K,H	
Hőszolgáltatóknak nyújtott támogatások		K,H	
Hőfogyasztóknak nyújtott támogatások		K,H	
9. Lakáspolitiká		K,H	

K = központi szint, M = megyei szint, H = helyi szint

A fenti táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy Romániában a decentralizált feladatok megfelelnek a szakirodalom által javasolt feltételeknek, azaz a szociális kiadások kivételével helyi közjóságoknak és helyi közszolgáltatásoknak tekinthetőek. Amint már szó volt arról, a szociális

kiadások decentralizálásáról ellentétes tapasztalatok vannak. Jelen tanulmánynak nem célja részletesen foglalkozni ezekkel, azonban érdemes megemlíteni, hogy a hazánkban működő vegyes rendszer kihasználja a helyi önkormányzatok által nyújtott információs előnyt. (A központi forrásokat sok esetben a helyi kormányzatok osztják szét, mivel jobban ismerik a helyi szükségleteket.)

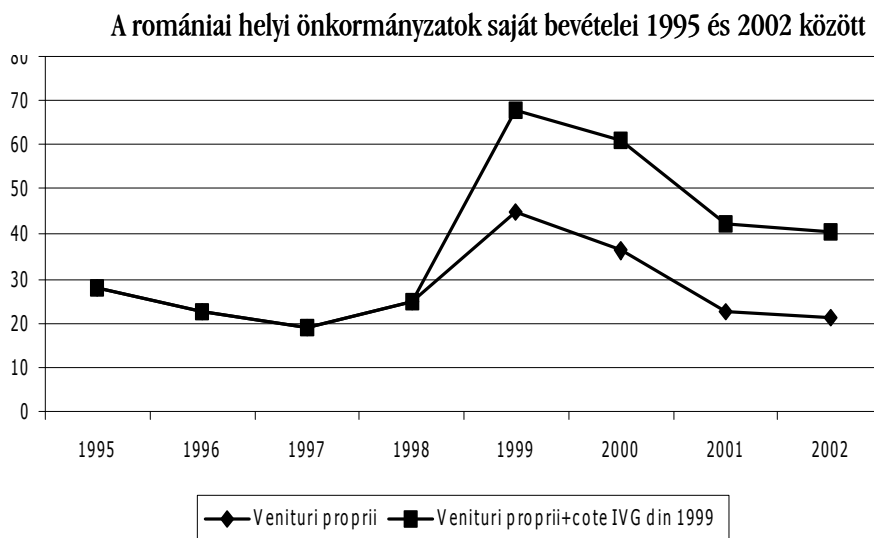
A forrásmegosztás elemzését talán szerencsés a Musgrave által megfogalmazott decentralizált adó meghatározásával kezdeni. Ezek a szabályok a következők: a középső és különösen az alsószintű kormányzatoknak kellene adóztatnia azokat az adóalapokat, amelyek kevésbé mobilisak; a redisztribúció érdekében alkalmazott progresszív típusú adókat alapvetően a központi kormányzat kellene kezelje; a helyi önkormányzatok olyan adóalapokat kellene adóztatassanak, amelyek kevésbé érzékenyek a gazdasági ciklusokra; azokat az adóalapokat, amelyek elég nagy mértékben egyenlőtlenül oszlanak meg az alsóbb kormányzati szintek között, központilag kellene adóztatni; minél szélesebb körben kellene alkalmazni a használói díjakat. Ha a fenti elveket minden feltétel nélkül alkalmazná a központi kormányzat, akkor az önkormányzatok saját bevételei messze elmaradnának a szükségéstől. Ezért Musgrave ezt kiegészíti egy másik elvvel is: azokat az adóbázisokat, amelyeket a fentiek

után fizetett illetékek és a szállodai illeték. A nettó fiskális hasznok létrejötte korlátozott, mert az adókulcsok megállapítása olykor központilag történik, más esetekben pedig csupán 50%-kal térhetnek el az előző év szintjétől. Mivel a saját bevételek 20–30%-ot tesznek ki a helyi költségvetésekben, az ötvenszázalékos adóváltoztatás nem nyom sokat a latban. A saját bevételek alakulását az 1995. és 2002. évek között az egyes számú ábra mutatja. Ugyanezen az ábrán láthatjuk, hogy az 1999-ben bevezetett fizetésadó-megosztás (2000-től személyi jövedelemadó, SZJA) jelentős súlyt képvisel a helyi önkormányzatok bevételei között.

Az ábrán jól látható az 1998-as decentralizációt gyorsító intézkedések hatása. A 2001-es és 2002-es visszaesés annak tulajdonítható, hogy ezekben az években az önkormányzatok újabb feladatokat vettek át a központi szinttől, de a hozzájuk kapcsolódó források kormányközi transzferek révén jöttek létre.

Romániában a központi kormányzattól kapott források jelentős részét a személyi jövedelemadóból és a hozzáadott értékadóból elkülönített vagy visszaosztott összegek képezik. Csupán 1999-től (az 1998/189-es törvény nyomán) létezik előre meghatározott, a személyi jövedelemből elkülönített részarány, amelyet automatikusan a helyi önkormányzatoknak utalnak. Az elkülönített részarányok (kvóták) mértékének alakulását a következő táblázat mutatja be.

1. ábra

értelmében a helyi kormányzat hatékonyan és méltányosan tud alkalmazni, nem szabad a központi kormányzat kezébe adni, ezzel is növelve a helyi bevételi kapacitást. Ennek a pótlólagos elvnek az alkalmazása mellett is a helyi önkormányzatok bevételei elmaradnak attól a szinttől, amelyet feladatainak ellátása megkövetel.

Romániában a helyi önkormányzatok saját bevételeit a következő adónemek teszik ki: épület- és telekadó, járműilleték, különböző jóváhagyások, reklámok és előadások

Törvény szerint a megyék által kapott összegek egy részét a horizontális egyenlőtlenségek csökkentésére kell költeni. Mivel ennek mértéke 1999-ben nem volt meghatározva, a megyei tanácsok hajlamosak voltak arra, hogy ezeknek az összegeknek nagy részét saját céljaik megvalósítására költsék. 2000-től kezdődően az éves költségvetések előírják, hogy a SZJA-ból elkülönített kvóták mekkora részét kell a megyei tanácsoknak továbbosztaniuk egyenlőtlenségek kiegyenlítése céljából.

Emellett évről évre a fennmaradó SZJA-ból (2002-ben

2. táblázat
A SZJA-ból elkülönített kvóták 1999 és 2002 között

Kategóriák	1998/189-es törvény szerint	1999	2000	2001	2002
Települések	40%	35%	35%	36,5%	36,5%
Megyék, saját	10%	15%	10%	10%	10%
Megyék, kiegyenlítésre			15%	15%	16%

37,5%) az éves költségvetés változó mértékben különít el a helyi költségvetések számára összegeket különböző célokra (2002-ben 33,4%-ot).

Emellett, az állami költségvetésen keresztül, a központi kormányzat a beszedett hozzáadott értékadóból (HÉA) is elkülönít összegeket különböző célra. Ennek mértéke 2002-ben a beszedett HÉA egyharmada, azaz 918,2 millió dollár volt, amit megyei és helyi elemi és általános oktatásra, bölcsődékre, gyerekvédelemre, mozgássérültek segélyezésére és mezőgazdasági tanácsadó irodák működésére fordítottak.

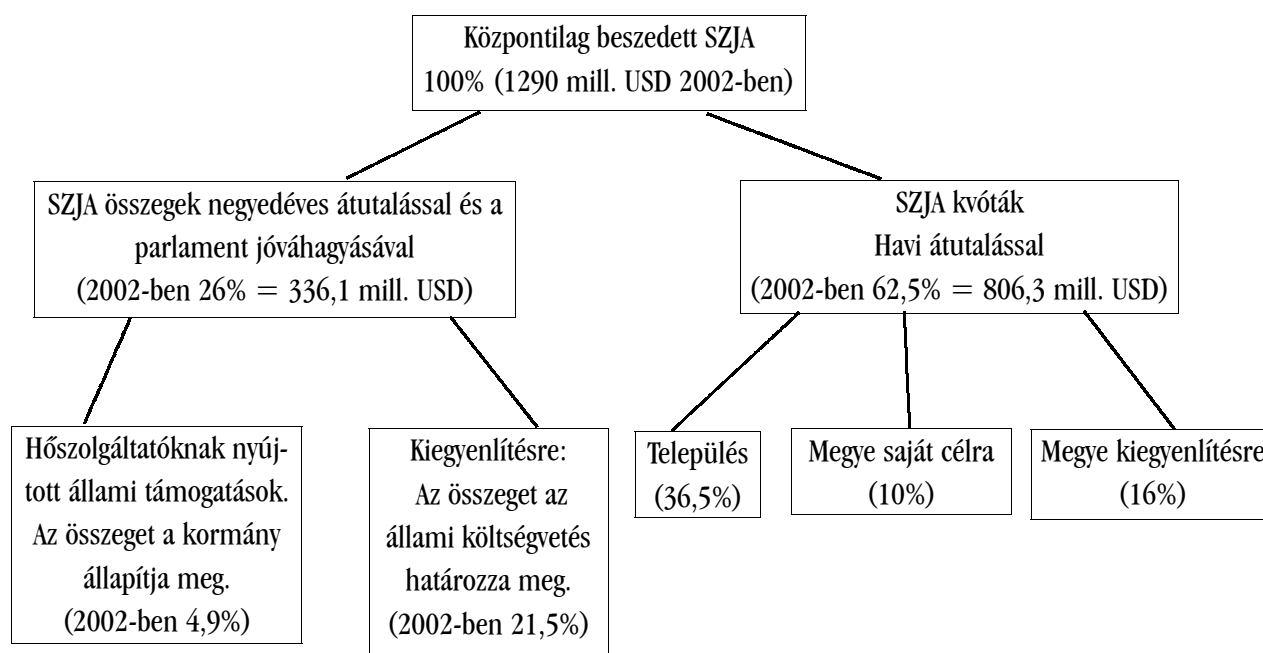
A korábban már említett kiegyenlítésre szánt összegek szétszétosztását 1999-től az éves költségvetések szabályozzák. Az elosztási kritériumok évről évre változtak. Ezen a területen fokozatosan fejkvóta típusú kritériumok helyett a fiskális kapacitás kritériuma került előtérbe. 2002-ben már csak ezt a szempontot kellett figyelembe venni az elosztások során. Ez azért előrelépés, mert a fejkvóta típusú kritérium nem alkalmas kiegyenlítésekre, mivel ha egy önkormányzat potenciálja miatt vonzó, akkor egyre többen költöznek területére, elősegítve, hogy több költségvetési forráshoz jusson,

míg a kevésbé vonzó települések leszakadnak. A fiskális kapacitás az egy főre eső saját bevétel és SZJA kvóta összegét veszi alapul. Ennek csupán az a hátránya, hogy nem ösztönzi a kis településeket saját bevételeik növelésére, hisz minél kisebbek ezek a bevételek, annál többet lehet igényelni a kiegyenlítésre szánt összegekből. Ezt felerősíti az a gyakorlat is, miszerint megyei szinten a fiskális kapacitás szerinti meghatározott összegek elosztása csupán a politikai lobbik kiindulópontjait képezi, annak ellenére, hogy a Pénzügyminisztérium a megyékre való leosztásnál figyelembe veszi a fiskális kapacitás képletet. Annak érdekében, hogy ez a gyakorlat visszaszoruljon, szigorúbban kellene ellenőrizni a törvény betartását.

A helyi önkormányzatok tervezőképességének növelése érdekében emelni kellene a különböző adónemekből elkülönített kvóták mértékét. 2002-ben több mint másfélszer annyi összeget osztottak szét kormányközi transferek révén, mint elkülönített kvótákon keresztül. Elengedhetetlen, hogy a kormány összehangolja a saját adópolitikáját a helyi költségvetések esetén alkalmazott politikával. A kormány adóstratégiája többnyire a fogyasztási adókra alapoz, míg jelenleg a helyi önkormányzatoknak elkülönített kvóták a jövedelemadóból származik. Ezt az ellentmondást kell a jövőben megszüntetni. Mivel mindenféle átalakítás bizonytalanságot kelt az érintettek körében, szükséges lenne egy olyan reális decentralizációs stratégia kidolgozására, amely stabilizálhatná ezen a téren a várakozásokat. Választási év küszöbén azonban nem szerencsés egy ilyen dokumentum

2. ábra

A SZJA felhasználása 2002-ben

kidolgozása, mert ha egy új politikai irányvonal kerül hatalomra, akkor kérdéses lesz a stratégia kivitelezése, így az nem töltheti be stabilizáló szerepét. Ennek kidolgozására sokkal alkalmasabb a választások utáni időszak. A bemutatott

folyamatok alapján megállapíthatjuk, hogy Románia megtett néhány lépést a decentralizáció irányába. Ugyanakkor az is kiderült, hogy ez a folyamat még nem tekinthető lezártnak.

Illegális bennfentes kereskedelem a román értéktőzsdén

JUHÁSZ JÁCINT

Az értékbörzén folyó illegális intim kereskedelem mielőbbi jogi szabályozása elengedhetetlen szükségesség Romániában is.

1. Bevezető

Az információ befolyásolja az árakat. Ez a megállapítás könnyen megvizsgálható, ha csak egyszerűen figyelemmel kísérjük a napi árfolyam-alakulásokat, a reakciókat a hírek bejelentésére. Amikor a vállalatok jó híreket közölnek, az árak emelkednek, ellenkező esetben pedig csökkennek. Ebből következően, ha egy befektetőnek lehetősége van hamarabb információhoz jutni a piac többi szereplőjével szemben, részvényeket vásárolhat vagy adhat el attól függően, hogy jó vagy rossz hír birtokába jutott, ezáltal jelentős nyereségre tehet szert.

Azokat az információkat, amelyek még nem kerültek a piacra, bennfentesnek tekintik, és az ezek alapján való kereskedelem törvénybe ütközik. Az információk alapján történő kereskedelemnek három módja van. Első esetben a befektető elemezheti a piacon levő „szóbeszédet”, megvizsgálhatja ezek forrását, hihetőségét, és ennek alapján kereskedhet. Egy másik alternatíva, hogy megvárja, amíg a hírek elérik a piacot, és ha a piaci reakció rossz, elkezdhet kereskedni. A harmadik út, hogy bennfentes információk alapján kereskedik, és azt reméli, hogy nem lépi át azt a meglehetősen homályos vonalat, ami a törvényt a törvénytelenről elválasztja.

Elemzésemben erre a harmadik módszerre koncentrálok, vagyis megpróbálom azonosítani a bennfentes kereskedelemre utaló jeleket a bukaresti értéktőzsdén jegyzett nagyobb vállalatok részvényeinél. A tanulmány első része a bennfentes kereskedelem általános leírását tartalmazza, röviden bemutatva a nemzetközi törvénykezés alakulását, kitérve egy pár fontosabb kutatás eredményeire. A második részben bemutatom az illegális bennfentes kereskedelem mérésére használt elemzési metodológiát, valamint ennek alkalmazását a román értéktőzsde első kategóriájú részvényeire. A következtetéseket a harmadik részben vontam le.

2. A bennfentes kereskedelem jellemzői

Bennfentes kereskedelemnek számít azzal az értékpapírral vagy tőzsdei termékkel folytatott kereskedelem, amely-

re a bennfentes információ vonatkozik, akár a bennfentes személy, akár annak megbízottja követi el. A bennfentes kereskedelemmel azonos megítélés alá esik a bennfentes információ továbbadása olyan személynek, akiről feltételezhető, hogy azt kereskedelemben felhasználja. Különbséget kell tenni a bennfentesek által végzett értékpapír legális vásárlása és eladása, illetve az illegális bennfentes kereskedelem között. Első esetben egyszerűen arról van szó, hogy egy vállalat vezető pozíciójában levő vagy 5% (10%) fölötti részesedéssel rendelkező személy az illető vállalat részvényeivel kereskedik, ezt azonban köteles bejelenteni az Értékpapír-felügyeleti Bizottságnak. A második esetben viszont a kereskedelem olyan információk alapján következik be, amelyek még nem nyilvánosak. Az információ nyilvánossá válása után a részvényárfolyamok megváltoznak, és ebből nyeresége származik, illetve a cserepartnerének vesztesége keletkezik. Amennyiben a cserepartner számára ismert lett volna az információ, nem következett volna be az ügylet megkötése az eredeti árfolyamon.

Nem tekintik bennfentesnek az olyan információt, amelyhez elemzések útján jutottak. A befektetési alapok elemzői állandóan figyelemmel kísérik a tőzsdei vállalatok nagy részét, és rendszeresen újraértékelik tőzsdei pozíciójukat. Azok az információk, amelyekhez így jutnak, a kisbefektetők számára nem hozzáférhetőek, de mégsem bennfentesek, mivel (elméletileg) bárki elvégezheti az elemzéseket. A tőzsdén jegyzett vállalatokat sok elemző figyeli, eltérő módszerekkel bizonyos kereskedési döntésekhez jutnak, ezek hozzájárulnak az ügyletek kialakulásához, valamint szabályozóként az árakat a gazdasági valósághoz közel tartják.

Világszinten a bennfentes kereskedelem törvényi szabályozása jelentősen megszigorodott az elmúlt évtized alatt. A szabályozások terén is első helyet foglalnak el az Amerikai Egyesült Államok rendelkezései, ahol már 1934-től érvényben vannak az erre vonatkozó törvények. Napjainkra a maximálisan kiróható büntetés nagysága eléri az egymillió dollárt, illetve a maximálisan kiszabható börtönbüntetés a 10 évet. Ezzel szemben a többi országban jelentősen eltér a joggyakorlat ezen a téren. Angliában a bennfentes kereskedelem 1981-től, míg Németországban 1994-től büntetett tevékenység, és jelentősen alacsonyabb büntetéseket szabhat-

nak a bíróságok törvényszegés esetén. Így Angliában a legnagyobb kirótt bírság 25 000 angol font volt, illetve a legnagyobb büntetés 120 óra közszolgálat elvégzése, Japánban pedig a legmagasabb kiszabható büntetés az illegálisan szerzett nyereség visszaszolgáltatása. Ezen kívül jelentősen kevesebb ítélet is születik bennfentes kereskedelemben, mint az Egyesült Államokban, ahol csak 1989-ben 42 esetben folytattak eljárást. Ezzel szemben Angliában 1988–1990 között 14 esetben, míg Japánban az elmúlt 40 évben egyetlen egy esetben folytattak eljárást.

A bennfentes információkkal való kereskedés megítélése kulturális különbségeket is mutat. Az Egyesült Államokban bűnözőknek, míg Japánban ügyes befektetőknek tekintik azokat, akik bennfentes kereskedelmet folytatnak. Franciaországban, Spanyolországban a bennfentes kereskedelemnek többnyire politikai vonatkozásai vannak. Bhattacharya és Daouk (2000) 103 ország törvénykezését vizsgálja, és csak 16 esetben hiányzik a bennfentes kereskedelem szabályozása. Ellenben a vizsgált országok közül csak 35-ben született ítélet, ezek közül 26 országban csak 1990 után.

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a bennfentes kereskedelmet jelenleg a világ nagy részén büntetlenül lehet folytatni, de a jövőben változások várhatóak. Románia azon országok közé tartozik, ahol már létezik erre törvény, viszont még nem volt egyetlen eljárás sem, bár a tavalyi év végén a Román Fejlesztési Bank részvényfelaprózásánál már sokan követelték az eset kivizsgálását, de a botrány pár napon belül elcsitult, s eljárást nem indítottak. A törvény szerint kiróható legmagasabb bírság 10 millió lej, valamint az illegális nyereség visszaszolgáltatása, ami messze elmarad az amerikai 1 millió dollártól.

Önmagában a törvények nem képesek útját állni semmilyen büntettnak. Sok tanulmányt készítettek arra vonatkozóan, hogy mennyire hatékonyak a bennfentes kereskedelmet szabályozó intézkedések. Egyértelműen arra lehet következtetni, hogy a törvény elfogadása semmilyen hatással nincs a bennfentes kereskedelemre. Bris (2001) tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy a bennfentes kereskedelem csökkenése csak akkor következik be, ha megszületnek az első eljárások és ítéletek. Ezután a bennfentes által kereskedett részvények mennyisége csökken, ellenben nő az általuk elért hozam nagysága. Nyilvánvaló, hogy a büntetés magasabb valószínűsége egyeseket visszatart a lehetőségek kihasználásától, ezáltal az a pár bennfentes, aki megszegi a törvényt, magasabb nyereségben reménykedhet.

Sok gazdasági büntett sajátossága, hogy ezekkel nem valamely természeti, morális értékek ellen vétének, hanem azért rosszak, mivel az állami hatóság annak titulálja őket. Ezeket szabályozzák az úgynevezett malum prohibitum (rossz, mert

tiltott) törvények. Az első példa, amit a www.law.com című honlap ilyen törvényként megjelöl, az a bennfentes kereskedelemre vonatkozik. Ebből kifolyólag a törvény betartása csak annak köszönhető, hogy a létezik a büntetés, a bírság, a jó hírnév elvesztésének lehetősége, ezzel szemben pedig a (meglehetősen magas és biztos) nyereség áll. Becker (1968) a bűntényeket gazdasági szempontból közelítette meg, és arra a következtetésre jutott, hogy a bűntények optimális szintje az illegális tevékenység határkölsége (büntetés), és annak határhasznától függ. A legszigorúbban szabályozott országban (Egyesült Államok) a médián bennfentes kereskedelemről származó profit nagysága 24 673 dollár, míg a médián büntetés 21 000 dollár volt 1979–1989 között.

Mindezek kétségbe vonják sok gazdasági büntett, köztük a bennfentes kereskedelem szabályozásának hatékonyságát, értelmét. Egyes szerzők a legalitás és illegalitás megítélésének eldöntéséhez a kereslet rugalmasságát tartják meghatározó szempontnak. Szerintük azok a tevékenységek, amelyek iránt a kereslet rugalmatlan, törvényesek kell legyenek, ellenkező esetben a szabályozás következtében az árak növekednek, a kereslet nem változik, és ezáltal az elért profit is nagyobb lesz. Ha a kereslet rugalmas, akkor a szabályozás hatékony lehet, mivel az árak növekedése a kereslet nagymértékű csökkenését eredményezi, így a profit csökkenni fog. Rugalmas keresletű, ugyanakkor szigorúan szabályozott tevékenység például a fegyverkereskedelem, tehát a törvények hatékonyak lehetnek. Ezzel szemben az alkohol, drog, illetve a bennfentes információ rugalmatlan keresletű. Hatékony szabályozás csak akkor érhető el ezen a téren, ha legálissá teszik a forgalmazásukat.

Más szakemberek szerint a bennfentes kereskedelem nem olyan káros a piacra, mint azt sokan vallják, ezért nem is lenne szükséges törvényeken keresztül szabályozni. Boudreaux (2002) szerint a bennfentes kereskedelem legalább 3 ok miatt kedvezően hat a piacra. Először is segíti az információk gyors és hatékony beépülését az árakba. Amennyiben megengedett a bennfentes kereskedelem, azok, akik olyan információval rendelkeznek, melyek befolyásolják a részvény árfolyamát, adásvételi megbízásaikkal gyorsan hozzáigazítják az árakat a valós szinthez, elkerülhetővé válhatnának például az Enronhoz hasonló hirtelen összeomlások. Másodszor a törvények meggátolhatják a bennfentesek részvényekkel való kereskedését, de nem tudják meggátolni a kereskedéstől való tartózkodást. Ha egy bennfentes részvényt szeretne eladni, de olyan információhoz jut, ami nyilvánosságra hozatala után szerinte az árfolyam emelkedését eredményezi, elhalaszthatja az eladást, ezáltal meg nem érdemelt nyereséghez jut. Ezt a tevékeny-

ségtől való tartózkodást semmilyen eszközzel nem lehet azonosítani, így büntetlenül végezhető. Harmadszor egy piacgazdaságban, ha valóban szükség lenne a bennfentes kereskedelem szabályozására, akkor maguk a vállalatok lennének leginkább érdekeltek abban, hogy eltávolítsák az alkalmazottak közül azokat, akik erre vetemednek, mivel így tudnák leginkább megvédeni a többi részvényes vagyonát. Mindazonáltal nehezen elképzelhető, hogy ilyen intézkedéseket hoznának a vállalatok, vagyis nem tekintik olyan súlyos tevékenységnek a bennfentes kereskedését.

3. A bennfentes kereskedelem mérése

3.1. Adatok

A bennfentes kereskedelmet a Bukaresti Értéktőzsdén jegyzett vállalatok egy csoportjára határoztam meg. A vizsgált periódus 2000 januárjától 2003 augusztusáig terjed. Erre az intervallumra napi középárfolyamokat és kereskedési mennyiséget vizsgáltam. A Bukaresti Értéktőzsdén jelenleg 120 vállalat részvényeit jegyzik, 4 nagy kategóriába sorolva a vállalatok nagyságának és a részvények likviditásának függvényében. Az elemzéshez az első kategóriába eső részvényeket, valamint az

5 pénzügyi befektetési társaság értékpapírját választottam, mivel a többi kategóriában szereplő részvények likviditása olyan alacsony, hogy bármilyen csekély mértékű tranzakció jelentős árfolyamváltozásokat eredményez, jelentősen torzítva mindenféle elemzést. Az első kategóriájú 15 részvény közül hasonló okok miatt az elemzésből kizártam 3 vállalatot, így összesen 17 részvény képezte a vizsgálat tárgyát. Az elemzett vállalatok az 1. táblázatban találhatóak:

A bennfentes információk alapján való kereskedés akkor következik be, amikor a vállalat fontos előre nem látható információkat tesz nyilvánossá. A nyilvánossá válás előtti fokozott kereskedelem bennfentes tevékenységre utal. Alapvetően két bejelentés hatását vizsgáltam a kiválasztott részvényekre: az osztalékfizetését és osztalékrészvények kibocsátását. Fejlett országokban a bennfentes kereskedelem leginkább a felvásárlásokkal és fúziókkal kapcsolható össze, de jelenleg a román részvény piacon még nem lehetünk tanúi ilyesminek.

Az osztalék bejelentésének és az osztalékrészvények kibocsátásának dátumát a pénzügyi napi sajtóban megjelent hírekre alapozva határoztam meg, illetve egyes esetekben a Bukaresti Értéktőzsde információi alapján.

Elemzett vállalatok

1. táblázat

Jel	Vállalat	Tevékenységi terület	Piaci érték – millió dollár –
ALR	ALRO RT.	Színesfém, alumínium	170
ARC	ACTIC RT.	Háztartási gépek, felszerelések	18
ATB	ANTIBIOTICE	Gyógyszeripar	22
AZO	AZOMUREŞ	Vegyipar	23
BRD	BANCA ROMÂNĂ DE DEZVOLTARE	Bank	739
OLT	OLTCHIM	Vegyipar	10
RBR	RULMENTUL	Gépipar	3
SIF1	SIF BANAT CRIŞANA	Befektetési alap	54
SIF2	SIF MOLDOVA	Befektetési alap	38
SIF3	SIF TRANSILVANIA	Befektetési alap	53
SIF4	SIF MUNTENIA	Befektetési alap	68
SIF5	SIF OLTENIA	Befektetési alap	41
SNP	SNP PETROM	Energia	1600
TBM	TURBOMECHANICA	Gépipar	1
TER	TERAPIA	Gyógyszeripar	38
TLV	BANCA TRANSILVANIA	Bank	106

3.2. Abnormális hozam mérése

A bennfentes kereskedelem mérésére leginkább használt módszer az események hatásvizsgálata (event study). A hatásvizsgálat által a befektetők reakcióit mérjük a jó vagy rossz hírekre (amelyeket eseményeknek nevezünk). A metodológia azon a feltételezésen alapul, hogy a tőkepiacok eléggé hatékonyak ahhoz, hogy helyesen ítélik meg a hírek hatását a vállalat jövőbeli jövedelmeire. A következő lépéseket tételezi fel:

1. a vizsgált esemény és az eseményablak azonosítása;
2. a „normális” hozamok becslése az esemény bekövetkezése előtti periódusban;
3. az abnormális hozamok becslése az eseményablak alapján, ahol az abnormális hozam a realizált és a becslés közötti különbség.

Az abnormális hozamokat a leggyakrabban a piaci indexmodell vagy a CAPM alapján határozzák meg. Az indexmodell lineáris kapcsolatot feltételez a részvény és a piaci portfólió megtérülései között:

$$R_{it} = a_i + b_i R_{mt} + e_{it} \quad (1)$$

ahol i a részvény, m a piaci portfólió, R a megfigyelt hozam, a a becslési hiba, amit normális eloszlású változónak tekintünk (zérus várható értékű). Az 1-es egyenlet alapján becslés α és β változók az esemény bejelentése előtti 100. naptól a bejelentés előtti 25. napig tartó periódusból származnak. Az eseményablak az esemény előtti 25. naptól a bejelentés utáni 10. napig tart. Az α és β változók, valamint a részvény és a piaci portfólió megfigyelt hozamai alapján kiszámítható az abnormális hozam (AR):

$$AR_{it} = R_{it} - a_i - b_i R_{mt} \quad (2)$$

A null-hipotézis szerint az AR egy normális eloszlású statisztikai változó, amelynek várható értéke zérus.

A vizsgált esemény kiterjedését, nagyságát az abnormális hozamok összegzésével mérhetjük, ezt kumulált abnormális

Becsült regressziós paraméterek és standard hibák

2. táblázat

Jel	Alfa	Alfa St Err	Beta	Beta St Err	Jel	Alfa	Alfa St Err	Beta	Beta St Err
ALR	0,63%	0,47%	1,157	0,304	SIF3	1,06%	1,59%	0,832	1,001
	0,23%	0,33%	0,298	0,377		0,51%	0,32%	0,794	0,251
	-0,06%	0,30%	1,362	0,217		0,22%	0,25%	-0,105	0,284
	0,30%	0,51%	0,323	0,260		-0,32%	0,32%	1,139	0,236
	0,00%	0,20%	0,214	0,180		0,78%	1,38%	0,715	0,921
ATB	-0,18%	0,32%	0,553	0,203	SIF4	0,17%	0,46%	1,066	0,361
	0,80%	0,65%	0,719	0,405		0,43%	0,28%	0,302	0,324
	0,44%	0,23%	0,335	0,256		-0,40%	0,33%	0,706	0,305
AZO	-0,22%	0,38%	0,671	0,249	SIF5	1,17%	2,17%	1,511	1,649
	0,35%	0,38%	0,255	0,239		0,28%	0,46%	0,364	0,355
BRD	-0,14%	0,17%	0,052	0,097		0,59%	0,38%	0,327	0,441
	0,23%	0,22%	0,641	0,202	-0,17%	0,44%	0,925	0,320	
	0,07%	0,14%	0,624	0,118	SNP	0,00%	0,30%	1,044	0,214
OLT	0,65%	0,82%	-0,279	0,580	TBM	-0,23%	0,23%	0,122	0,131
	-0,23%	0,96%	0,311	0,662		1,22%	0,63%	0,585	0,543
	0,15%	0,42%	0,424	0,448		0,05%	0,37%	0,029	0,271
	0,11%	0,40%	0,333	0,152		0,12%	0,15%	0,098	0,102
RBR	0,09%	0,95%	0,572	0,658	TER	-1,39%	0,87%	1,601	0,610
	0,00%	0,49%	0,291	0,403		0,16%	0,26%	0,157	0,166
	0,56%	0,42%	0,321	0,295		0,40%	0,26%	0,103	0,181
SIF1	0,76%	1,59%	1,005	1,010	TLV	0,18%	0,17%	0,381	0,106
	0,26%	0,23%	0,600	0,265		0,09%	0,23%	0,301	0,142
	0,41%	0,25%	-0,005	0,293		0,90%	0,53%	1,603	0,634
	-0,42%	0,30%	0,868	0,269		0,02%	0,16%	0,287	0,147
SIF2	1,73%	2,05%	2,175	1,648		0,07%	0,27%	0,432	0,184
	-0,11%	0,23%	0,154	0,271					
	0,49%	0,25%	0,685	0,228					
	-0,37%	0,36%	1,220	0,289					

hozamnak nevezzük, és az extraprofitot jelenti, amit az esemény bekövetkezése eredményezett, illetve a bennfentes kereskedés útján elérhető megtérülést.

3.3. Kísérleti eredmények

A fent bemutatott hatásvizsgálatot használtam a megfigyelt részvények árfolyamaiban bekövetkező minden fontosabb eseményre a 2000. január – 2003. augusztus periódusra. Az elemzés során 57 eseményt figyeltem meg, amelyek közül 45 osztalék bejelentésével kapcsolatos, a maradék 12 pedig osztalékrészvények kibocsátásával. A megfigyelt részvények esetében az eseményablak előtti periódusban a napi középárfolyamok alapján felbecsültem az alfa és béta paramétereket, amelyek segítségével az eseményablakban realizált hozamokból kiszűrtem az abnormális nagyságú hozamokat. A becült paraméterek értékeit, valamint azok standard hibáit a 2. táblázat tartalmazza. Érdeemes megfigyelni a regressziós paraméterek nagyfokú ingadozásait, ugyanannak a vállalatnak az esetében különböző időperiódusokban, ami a piac változékonyságára enged következtetni, egyben kérdőjeleket támaszt az elemzés eredményeire vonatkozóan is. A 3. táblázat tartalmazza a számított abnormális hozamokat, valamint a kumulált abnormális

hozamokat minden olyan eseményre, amelyben jelentős nyereséget értek el a bennfentes információk alapján kereskedő (vásárló) befektetők. A megfigyelt események közül 23 esetben lehetett elérni jó eredményt (10% fölötti hozam), 12 alkalommal pedig a kumulált abnormális hozam meghaladta a 35%-ot az átlagosan 30 napos időszak alatt.

4. Következtetések

A gyenge törvényi szabályozások, illetve a bírósági perek és büntetések hiánya ideális környezetet teremt mindenhol a bennfentes kereskedelem elterjedésének. Ezen a helyzeten valószínűleg csak komoly erőfeszítések árán lehet változtatni, melyek keretében olyan könnyen alkalmazható eljárásokat fejlesztenek ki, amelyek biztosítják a bennfentes információk gyors piacra jutását, valamint a bennfentesek tevékenységének a nyomon követését. Jelenleg a bennfentesek nem kötelesek jelenteni az általuk végrehatott tranzakciókat, ami lehetetlenné teszi a törvény alkalmazhatóságát. Az események hatásvizsgálatával nyilvánvalóvá vált, hogy a bennfentesek tevékenysége igen jövedelmező, a megfigyelések 20%-ában a kumulált abnormális hozam eléri az 50% körüli értéket 30 nap alatt, amely még egy erős inflációs környezetben is igen jó eredménynek

Átlagos abnormális hozam és kumulált abnormális hozam

3. táblázat

Vállalat	Esemény utolsó napja	Esemény időtartama – nap –	Átlagos AR	CAR
ALR	2000. aug. 21.	37	0,41%	15,23%
ALR	2001. márc. 29.	40	0,99%	39,58%
ALR	2002. nov. 7.	52	0,35%	18,12%
ALR	2003. máj. 12.	45	0,41%	18,56%
AZO	2001. ápr. 10.	41	1,54%	63,33%
BRD	2002. márc. 22.	42	1,13%	47,48%
BRD	2002. dec. 3.	42	1,58%	66,56%
OLT	2000. jún. 26.	37	1,66%	61,35%
RBR	2001. ápr. 27.	77	0,83%	63,97%
SIF1	2001. febr. 15.	45	0,37%	16,54%
SIF1	2003. febr. 6.	35	0,35%	12,13%
SIF2	2001. jan. 19.	37	1,33%	49,31%
SIF2	2003. febr. 5.	29	0,40%	11,68%
SIF3	2003. febr. 24.	38	0,30%	11,49%
SIF4	2003. febr. 4.	36	0,96%	34,57%
SNP	2002. máj. 8.	49	0,72%	35,48%
TBM	2000. ápr. 12.	99	0,24%	23,45%
TBM	2001. jún. 12.	44	0,61%	26,78%
TBM	2002. ápr. 11.	36	0,58%	20,75%
TBM	2003. ápr. 3.	63	0,56%	34,99%
TER	2000. ápr. 20.	47	1,43%	62,83%
TER	2002. ápr. 18.	36	0,31%	11,17%
TLV	2000. febr. 2.	39	0,85%	33,14%

számít. Ugyanakkor az abnormális hozamok időben csökkenő tendenciát mutatnak, ami sok esetben annak az oka, hogy a befektetők várakozásaik és tapasztalataik alapján már az események vizsgálata előtt elkezdik a kereskedést.

Ilyen értelemben sok esetben tapasztalható volt a kereskedelem élénkülése még a bejelentést megelőző 25. nap előtt, amely az abnormális hozamok becslésén kívül esett.

Irodalomjegyzék

1. Becker Gary, 1968, Crime and Punishment: An Economic Approach, Journal of Political Economy 76.
2. Bhattacharya Utpal, Hazem Daouk, 2000, The World Price of Insider Trading Risk, The Journal of Finance megjelenés alatt
3. Bodie, Kane, Marcus, 1996, Befektetések, Tanszék Kft., Budapest
4. Boudreaux Donald J., 2003, Insider-Trading Should Go out of Style, The Future of Freedom Foundation, www.fff.ro.
5. Bris Arturo, 2000, Do Insider Trading Laws Work?, Yale IFC Working Paper No 00–19.
6. Brockett Patrick L., Hwei-Mei Chen, James R. Garven, 1999, Event Study Methodology: A New and Stochastically Flexible Approach, Insurance Mathematics and Economics 24.
7. Chaudhri Vivek, John Geanakoplos, 1998, A Note on the Economic Rationalization of Gun Control, Economic Letters 58.
8. Dasgupta Susmita, Benoit Laplante, Nlandu Mamingi, 1997, Capital Market Responses to Environmental Performance in Developing Countries, World Bank Development Research Group Working Paper No. 1909.
9. Gibbons John H., 1990, Electronic Bulls and Bears, U.S. Government Printing Office, Washington.
10. Jeng Leslie A., Andrew Metrick, Richard Zeckhauser, 2001, Warton School Working Paper.
11. Meulbroek, Lisa K., 1992, An Empirical Analysis of Illegal Insider Trading, The Journal of Finance 47.
12. Ziarul Financiar napilap, 2000–2003.
13. www.bvb.ro – a Román Értéktőzsde hivatalos honlapja

A tejfeldolgozók helyzete Székelyföldön évezredünk elején*

SZABÓ ÁRPÁD, ÜVEGES ENIKŐ

A tejtermelés és tejfeldolgozás romló helyzetének okai s megváltozásának lehetőségei a Székelyföldön

Ez az írás a Tejvertikum Székelyföldön című projekt második munkacsoportjának kutatási eredményeit foglalja össze. Először bemutatjuk a nyersanyagot, amit begyűjtnek és feldolgoznak. Utána néhány országos és Land O'Lakes által készített statisztika következik arról, hogy milyen tejtermékek és milyen mennyiségben vannak jelen országunkban, valamint hogy mit fogyaszt a hazai lakosság, tehát milyen termékekre volna szükség az országban. Azután következik a tejfeldolgozó szektor bemutatása, majd a SWOT elemzése, ezután néhány esettanulmány, amelyek pozitív példaként jól működő magán-tejfeldolgozókat mutatnak be.

III.1. A feldolgozandó nyersanyag

III.1.1. A tej tulajdonságai

A tej tulajdonságait három csoportra oszthatjuk, úgymint az érzékszervi, fizikokémiai és biológiai tulajdonságok csoportjára.

a. A tej érzékszervi tulajdonságai

1. A tej színe. A tej színe egyenletesen fehér, illetve sárgás-fehér. A tej színe a kazeintól és a zsírgolyócskáktól szár-

mazik. A sárgás árnyalatot a zsírban és a lipoidokban oldódó színyanyagoktól – például a karotintól – kapja. Ezért télen fehérebb, nyáron pedig a zöldtakarmányozástól sárgás árnyalatú lesz. Ha a zsírt fölözéssel eltávolítják, a soványtej színe fehér, kékesfehér lesz.

2. A tej átlátszósága. A tejben található zsírgolyócskák és kazein gömböcskék visszaverik a fényt. Emiatt a tej vastagabb rétegben átlátszatlan, vékonyabb rétegben áttetsző. Abban az esetben, ha a zsírt lefölezzik, a soványtej áttetszőbbé válik. Ha a kazeint is kicsapják, akkor a savó áttetszővé válik, ha ezután a savófehérjéket is kicsapják, akkor a savó átlátszóvá válik.

3. A tej szaga. A higiénikusan fejt és lehűtött tej szagtalan. Az úgynevezett tejszag az állat kipárolgásától és az istálló szagától származik. A tejszag a hanyag fejés és a rossz tejkezelés eredménye.

4. A tej íze. A tej íze gyengén édeskes lédús. Kellemetlen ízűvé válik a tej akkor is, ha tisztátlan, hűtetlen és zártan tárolják.

5. A tej állománya. A tej a víznél sűrűbben folyó, egynemű, kicsapódásoktól mentes. A tej állományának megváltozása az állat betegségére utal.

b. A tej fizikokémiai tulajdonságai

1. A tej fajsúlya. Ha egy liter 15 °C-os tej súlyát osztjuk egy liter 15 °C-os víz súlyával, megkapjuk a tej fajsúlyát. A tej fajsúlyát mindig 15 °C-ra vonatkoztatjuk. A melegebb tejnek kisebb, a hidegebbnek pedig nagyobb a fajsúlya. A tej fajsúlya

* Az alábbi tanulmány a Sapientia – Kutatási Programok Intézete által támogatott: A tejvertikum Székelyföldön című kutatás néhány eredményét foglalja össze. (Folytatása a folyóiratunk ez évi 3. és 5. számában megjelent tanulmányoknak)

3 °C-on a legnagyobb, és átlagban 1,031, valamint szélső értékei 1,028–1,034. A tej fajsúlyára a tej alkotórészek mennyisége nagy hatással van. A friss fejősöknek kisebb, az öreg fejős állatok tejének nagyobb a fajsúlya, ami szoros összefüggésben van a tej szárazanyagával. A tej fajsúlya gyors felvilágosítást ad a tej hamisítatlanságáról.

2. A tej fagyáspontja. Minden oldat fagyáspontja annál kisebb, minél több oldott anyagot tartalmaz. A tej fagyáspontja a víznél kisebb, s -0,53 és -0,59 °C között ingadozik. A beteg és az ivarzó állatok teje sokban gazdagabb, ezért fagyáspontja kisebb. Mivel a vizezés hatására a tej fagyáspontja is csökken, ezért a fagyáspont meghatározásával a vizezettség mértéke is megállapítható. A tejevizezés korszerű megállapítása a fagyáspont megállapításán alapul.

3. A tej forráspontja. A tej forráspontja ugyanolyan légnyo-más mellett 0,1°C-kal nagyobb a víznél. A forráspont megállapításának gyakorlati jelentőséget ma még nem tulajdonítanak.

4. A tej viszkozitása. A tej viszkozitásmértéke függ a tej fehérje- és zsírtartalmától, valamint a hőmérséklettől. A hőmérséklet csökkenésével a viszkozitás nő. Az öregfejősök tejének viszkozitása nagyobb, a friss fejősöké pedig kisebb. A tőgybeteg állatok tejének viszkozitása a megbetegedés mértékével nő. Ezért a tej viszkozitását felhasználhatjuk a tehén megbetegedésének a kimutatására is. A viszkozitás ismerete különösen fontos fölözéskor. Legjobban akkor lehet fölözni, ha a tejet felmelegítjük 40°C-ra. A tej viszkozitása szoros összefüggésben van a habzással, és a hab állandóságával.

5. A tej fölöződése. A tej legkisebb fajsúlyú alkotórésze, a fel fölöződésére hat a hőmérséklet, a zsírgolyócskák nagysága és halmazképződése. Minél nagyobbak a zsírgolyócskák, és minél nagyobb halmazokat képeznek, annál gyorsabban és jobban fölöződik a tej. Hevítés közben a tej zsírgolyócskáinak a burkai zsírgolyócskák, amelyek hosszabb-rövidebb ideig tartó állás után a tej felszínén gyűlnek össze. Az így képződött zsírosabb réteg a tejfel. A tej felszakadozik, ezért a nagyobb mértékben emulgeálódott zsír fölöződése erősen csökken. A gyakorlatban ezt felhasználhatjuk a tej nyers jellegének a megállapítására, mivel a hőkezelt tej nem fölöződik.

6. A tej elektromos vezetőképessége. A desztillált víz az áramot nem vezeti. Ha sót adunk hozzá, vezetőképés lesz. Minél több elektrolitot tartalmaz a víz, annál nagyobb a vezetőképessége. A tejben az ásványi sók az elektrolitok, a tej ezért vezetőképés. A vezetőképesség az ásványi sók mennyiségétől függ. A tej elektromos vezetőképességére hat a tej savfoka, az állat megbetegedése, a laktáció ideje, az ivarzás, stb. A felsoroltak mindegyike növeli a tej vezetőképességét.

7. A tej felületi feszültsége. A felületi feszültség az az erő, amely a felület egységnyi területét csökkenti. A víz felületi feszültsége 0,075, a tejé 0,053. A tej felületi feszültségére a kazein és a zsírtartalom hat. A frissen fejt tej felületi feszültsége folyamatosan csökken, és 12 óra állás után állandósul. Ezt a folyamatot gyorsíthatjuk a tej hűtésével. A felületi feszültségnek a tejszín köpülésekor lejátszó kolloid fizikai folyamatokban van nagy jelentősége.

8. A tej kémhatása. A tej általában savanyú kémhatású. A kémhatás megállapítására különböző indikátorokat vagy elektromos készüléket használnak. A mérés módjától függően megkülönböztetünk potenciális és aktuális savfokot.

A potenciális savfokot titrálással határozzák meg. Titrálásra nátronlúgot, indikátornak pedig alkoholos fenolftaleint használnak. A tej gyengén savas vegyhatású. A tej kémhatása függ a foszforsavas sóktól, a szénsavtól, a citromsavtól, a fehérjétől és más lúgkötő anyagoktól. A savanyodásnak induló tej savfokát elsősorban a tejsav mennyisége határozza meg. A potenciális savfokot SH-val jelölik.

A tej aktuális savfokát a hidrogénion-koncentráció fejezi ki. A hidrogénion-koncentráció negatív logaritmusának értékét pH-val jelölik. Az édes tej pH-értéke 6,7.

A következő táblázatban bemutatjuk az édes, a savanykás, a savanyú és az erősen savanyú tej pH- illetve SH-értékeit:

III.1.1. táblázat – A tej aktuális és potenciális savfoka közötti összefüggés

Tej	pH	SH
Édes	6,4–6,8	6,7
Savanykás	6,0–6,3	9,0–12,0
Savanyú	4,2–4,5	35,0–45,0
Erősen savanyú	1,0–3,0	60,0–90,0

A tej kolloid kémiai tulajdonságai. A tej anyagai vízben, mint diszperziós közegben, különböző nagyságban és elosztásban vannak jelen. A diszpergált részecskék nagysága szerint a következő diszperz rendszereket különböztetjük meg:

Durva diszperz. Ebben a rendszerben az egyes részecskék 0,5 mikronnál nagyobbak, és közönséges mikroszkópon láthatóak. A rendszerhez tartozó részecskéket mikronoknak nevezzük.

Kolloid diszperz. A részecskék 1–500 millimikron nagyságúak, ultramikroszkópon láthatóak. E rendszer részecskéit szubmikronoknak nevezzük.

Amikroszkópos diszperz. A részecskék elektronmikroszkóppal láthatók, 1 mikronnál kisebbek, s amikronnak nevezik őket.

Molekulár diszperz. A rendszer részecskéi molekula nagyságúak.

Ion diszperz. A rendszer részecskéi elektrolitikusan disszociált sók alakjában vannak jelen.

III.1.2. A beszolgáltatott tej értékelése

Romániában általában a leadott tej zsírtartalmának alapján fizetnek a gazdáknak. Ezzel szemben az EU-ban a tej proteintartalmát veszik figyelembe, és ennek alapján számolják ki, hogy mennyit fizetnek a gazdáknak (a proteintartalom egy genetikailag és a takarmányozás által is befolyásolt tényező).

A zsír- és proteintartalmon kívül a tej minőségi értékelésénél a szárazanyag-tartalom és a fajsúly is számít, valamint, természetesen, a tisztaság is. Országunkban nagy problémát jelent a tisztaság betartása. Míg az engedélyezett csíratartalom az EU-normákban kisebb mint 50 000, nálunk ez meghaladja az 1 000 000-t is.

A mi gazdáinknál nagy a szennyezettség mind az istállókban, mind a fejés folyamatában, nem tartják be a legalapvetőbb higiéniai szabályokat. (Egyik interjúalanyunk szerint a gazdák még a tejesedényt sem mossák ki).

Emiatt Romániában minden felvásárolt tejet kötelezően csíratlanítani kell. A baj az, hogy a hőkezelés folyamán a hasznos baktériumok is elpusztulnak, a folyamat egy holt anyagot eredményez. Igaz, hogy ezután megtörténik a viszatelepítés, de ez már egészen más ízt és minőséget ad a tejtermékeknek.

Vannak országunkban olyan feldolgozók, akik nem csak a zsírtartalmat, hanem a többi tényezőt is megpróbálják figyelembe venni az átvett nyersanyagnál, és úgy fizetnek a

III.2. A tejtermékek előállítása és a tejfeldolgozó egységek működése Romániában

III.2.1. A tejtermékek előállításának helyzete országunkban

A következő táblázatban a tejtermékek előállítására vonatkozó statisztikai adatok találhatóak, melyek az adott tejtermékek termelésének mennyiségi változását mutatják be, 1999 és 2001 első félévében.

A tejtermék-előállítás a következő mértékben változott a 2000. év első félévében, 1999 első félévéhez viszonyítva:

- 21,5%-al csökkent a közvetlen fogyasztásra szánt tej mennyisége;
- 6,8%-os növekedés figyelhető meg a tejjor előállítása esetében;
- 9,8%-os a termelés-csökkenés a friss tejtermékek esetében;
- 4,2%-kal csökkent a vaj termelése;
- 6,7%-kal csökkent a sajt- és túrófélék termelése.

Változás figyelhető meg 2001 első félévében is az előző év hasonló időszakához viszonyítva. 2001. március 31-re a helyzet a következő módon változott 2000. március 31-hez képest:

- 32,2%-kal növekedett a közvetlen fogyasztásra szánt tej mennyisége;
- 16,4%-os növekedés figyelhető meg a tejjor előállítás esetében;
- 47,6%-os a termelés növekedés a friss tejtermékek esetében;
- 8,5%-kal csökkent a vaj termelése;
- 5,1%-kal emelkedett a sajt- és túrófélék termelése.

A fent vizsgált időszak tejtermék-előállításának mennyiségi

III.2.1. táblázat – Első félévi tejtermék-előállítás

Megnevezés	Év	Mértékegység	I. Félév
Fogyasztásra szánt tej	1999	ezer hl	459,1
	2000	ezer hl	360,2
	2001	ezer hl	476,4
Tejjor	1999	tonna	2950,0
	2000	tonna	3152,0
	2001	tonna	3671,0
Friss tejkészítmények (3,5% zsírtartalom)	1999	ezer hl	394,0
	2000	ezer hl	355,2
	2001	ezer hl	524,5
Vaj	1999	tonna	2804,0
	2000	tonna	2685,0
	2001	tonna	2455,0
Sajt- és túrófélék	1999	tonna	14 228,0
	2000	tonna	13 274,0
	2001	tonna	13 964,0

Forrás: Institutul Național pentru Statistică și Studii Economice [LOL, 2001a]

gazdáknak. Emellett gyakran és szigorúan ellenőrzik nem csak az átvett tej tisztaságát, hanem szűrőpróbaszerű látogatásokat tesznek az istállókban. A fennálló nagy nyersanyaghiány és a fokozott piaci verseny miatt manapság az átvevők már pontosan fizetnek. Ami a felvásárlási árakat illeti, ezeket leírtuk az előző fejezet nyereségességét vizsgáló alfejezetében.

összehasonlításának %-os eredménye az alábbi táblázatban található. A fentiek alapján elmondható, hogy a 2000. év első trimeszterére a tejkészítmények termelésének csökkenése volt jellemző, a 2001. év első félévében általános növekedés figyelhető meg, csupán a vaj termelése esett vissza 230 tonnával.

III.2.2. Románia tejtermékkészlete

Az alábbi táblázatban a tejpör, a vaj, valamint a sajt- és túrófélék 1999 és 2001 közötti készletének alakulása figyelhető meg.

A tejporkészlet 2000. évi átmeneti visszaesését követően 2001-re 108 tonnával haladta meg az 1999-es értéket, ami 32%-os növekedést jelent. 2001-ben a vaj 7,2%-kal, a sajt-félék készletének mennyisége pedig 4,4%-kal csökkent 2000-hoz viszonyítva.

III.2.2.1. Tejkészítmények keresleti és kínálati mérlege

Az alábbi három táblázatban a sajt- és túrófélék, a vaj és a tejpör keresletének és kínálatának alakulása figyelhető meg 1999-ben, 2000-ben és 2001-ben.

III.2.2. táblázat – A különféle tejtermékek előállításának alakulása évtizedünk elején

Megnevezés	2000 első féléve, 1999 első félévéhez viszonyítva	2001 első féléve, 2000 első félévéhez viszonyítva
Fogyasztásra szánt tej	-21,5%	+32,2%
Tejpör	+6,8%	+16,4%
Friss tejtermékek	-9,8%	+47,6%
Vaj	-4,2%	-8,5%
Sajt- és túrófélék	-6,7%	+5,1%

A III.2.4-es táblázatból látható, hogy a hazai sajt- és túrófélék termelése nem éri el az összkészlet mennyiségét. A termelés a belső fogyasztás mennyiségét is csupán 2000-ben haladta meg 896,3 tonnával. Az import mennyisége fokozatosan növekszik, ugyanakkor a hazai termelés, az 1999-ben termelt mennyiséghez képest, 2001-re lassú mértékben növekedett, de ezzel párhuzamosan megfigyelhető a kereslet növekedése is.

III.2.3. táblázat – Tejtermékkészletek június 31-én

Megnevezés	Év	Mértékegység	Június 31.
Tejpör	1999	Tonna	1129,0
	2000	Tonna	937,0
	2001	Tonna	1237,0
Vaj	1999	Tonna	415,0
	2000	Tonna	581,0
	2001	Tonna	539,0
Sajt- és túrófélék	1999	Tonna	2367,0
	2000	Tonna	1789,0
	2001	Tonna	1710,0

Forrás: Institutul Național pentru Statistică și Studii Economice [LOL, 2001a]

A III.2.5. táblázat alapján elmondható, hogy a hazai tejipar vajtermelése a belső kereslet mennyiségét meg sem közelíti. Míg az import mennyiségének fokozatos ütemben történő növekedése figyelhető meg, addig a hazai vajtermelés egyre inkább csökkenő tendenciát mutat. A hazai termelést 2001-ben 8544,4 tonnával haladta meg a belső kereslet. Ami azt jelenti, hogy a hazai tejfeldolgozó ipar 34,8%-kal növelhetné a

belső piacra szánt vajtermelés mennyiségét, ha az importőrök nyújtotta feltételekkel szemben versenyképessé tudna válni.

Az exportra kerülő mennyiség jelentéktelennek tekinthető. 2001-ben a kereslet nőtt, de nem érte el az 1999-es évi összkészlet mennyiségét.

A fenti táblázatból látható, hogy a tejpör iránti belső kereslet jóval meghaladja a hazai termelést, ennek okán jelentős mennyiségű importra szorul az ország. Az import mennyisége ugyan 2001-ben visszaesett 1999 hasonló időszakához képest, de az országon belül termelt mennyiségnél 969,3 tonnával volt kevesebb. Ezzel egy időben az exportra kerülő tejpör mennyisége szintén dinamikusabban növekedik. A tejpör belső fogyasztása és összkészlete növekedik.

III.2.4. táblázat – A sajt- és túrófélék első félévi keresleti és kínálati mérlege (tonna)

Megnevezés	1999	2000	2001
1. Jan. 1-jei készlet	3547,0	1164,0	1521,0
2. Termelés	14 228,0	13 274,0	13 964,0
3. Import	1017,5	799,1	604,7
4. Összkínálat	18 792,5	15 237,1	16 089,7
5. Belső fogyasztás*	15 965,5	12 377,7	13 688,4
6. Export	460,0	1070,4	691,3
7. Összkészlet	16 425,5	13 448,1	14 379,7
8. Március 31-i készlet	2367,0	1789,0	1710,0

*Becsült érték

Forrás: [LOL, 2001a]

szik, mely indokoltá tenné a tejfeldolgozó egységek erre a termékre való szakosodását. Az országban működő, tejpör előállításával foglalkozó termelési egységek, a magas

III.2.5. táblázat – A vaj keresleti és kínálati mérlege az első félévben (tonna)

Megnevezés	1999	2000	2001
1. Jan. 1-jei készlet	682,0	288,0	760,0
2. Termelés	2804,0	2685,0	2455,0
3. Import	404,2	627,0	634,9
4. Összkínálat	3890,2	3600,0	3849,9
5. Belső fogyasztás *	3473,8	3015,1	3309,4
6. Export	1,4	3,9	1,5
7. Összkészlet	3475,2	3019,0	3310,9
8. Március 31-i készlet	415,0	581,0	539,0

*Becsült érték

Forrás: [LOL, 2001a]

keresletből kifolyólag, tetemes megrendelésre számíthatnának. A kérdés csak az, hogy miért nem gyártanak országunkban elég tejpport, technológiai okokból-e vagy a túlságosan magas termelési költségek miatt?²

Itt érdemes megjegyezni, hogy a hazai tejtermelés mennyiségére és a tejtermékek iránt keresletre és kínálatra egyaránt jellemző a szezonialitás. Az ország tejtermelése és a

III.2.6. táblázat – A tejpor keresleti és kínálati mérlege az első félévben (tonna)

Megnevezés	1999	2000	2001
1. Jan. 1-jei készlet	1823,0	669,0	931,0
2. Termelés	2950,0	3152,0	3671,0
3. Import	1759,4	2991,8	2701,7
4. Összkínálat	6532,4	6812,8	7303,7
5. Belső fogyasztás *	5260,3	5665,4	5763,4
6. Export	143,1	210,4	303,3
7. Összkereslet	5403,4	5875,8	6066,7

*Becsült érték

[Forrás: [LOL, 2001a]

feldolgozó egységek által begyűjtött tej mennyisége a nyári hónapokban magasabb, a téli hónapokban viszont visszaesés figyelhető meg. Ebből kifolyólag az előállított tejtermékek mennyisége, a nyári hónapokhoz viszonyítva, visszaesik a téli periódusban.

A kereslet viszont a kínálatához képest ellentétesen mozog. Télen növekszik a tejtermékek iránti kereslet, a nyári hónapokban viszont csökken. Ez a tejtermékek esetében fennálló, a kereslet és kínálat fordított arányban történő változása nagy problémát jelent a tejfeldolgozó ipar számára. Egyedül az érlelt sajt-készítmények esetében nem jelent különösebb problémát a kereslet ilyen jellegű változása, mivel ezek érlelési ideje akár 6 hónapig is eltart. Így a nyáron termelt nagyobb mennyiséget amúgy is csak 6 hónap elteltével hoznák forgalomba.

III.2.3. Hogyan alakulnak a termékek árai?

A fogyasztói árindexek alapján az infláció és a tejtermékek árainak alakulása közötti összefüggést szándékoztunk megvizsgálni. A III.2.7-es táblázatban a romániai fogyasztó árindexek alakulása figyelhető meg az 1999-től 2001-ig terjedő időintervallumban.

2000 márciusában, 1999 márciusához képest, az élelmiszerek árindexe alacsonyabb volt a fogyasztási cikkek összárindexénél. A tej és tejtermékek fogyasztási ára 11,3%-kal volt magasabb, mint az egyéb élelmiszerek árindexe. Megfigyelhető az is, hogy míg a fogyasztásra szánt tej árindexe 7,3%-kal haladta meg az élelmiszerek összárindexét, addig a sajt- és túrófélék 14,6%-kal, a vaj pedig 34%-kal. 2001 júniusában, 2000 decemberéhez képest az élelmiszerek

fogyasztói árindexe nagyobb volt, mint az összfogyasztói árindex. A tej és tejtermékek fogyasztói árindexe 5,8%-kal kisebb volt az élelmiszerek fogyasztói árindexnél.

A fentiek alapján elmondható, hogy a tejtermékek árváltozásai nem mozognak teljesen együtt az inflációval. Az árak inkább a termeléssel és az időjárási viszonyokkal lehetnek összefüggésben.

III.2.4. A tejtermékekkel való külkereskedelem

Az alábbi két táblázat Románia tejtermék-kereskedelmének adatait tartalmazza 1999-es és a 2000-es év első negyedében.

2000 első negyedében a tejtermékimport mind mennyiségileg (+4%), mind értékben (+11%) nőtt, ezen termékek exportja viszont mind mennyiségileg (-79,4%), mind értékben (-63,4%) csökkent 1999 első negyedéhez viszonyítva.

2000 első negyedében a tejtermékek importja 6283,1 ezer dollár volt, míg az export értéke 514,9 ezer dollárt tett ki.

III.2.7. táblázat – Fogyasztói árindexek alakulása

Megnevezés	2000. március 1999 márciusához viszonyítva, %-ban	2001. március 2000 márciusához viszonyítva, %-ban
Összesen	149,0	115,3
Élelmiszerek	140,1	117,7
Tej és tejtermékek	151,4	111,9
Ebből :		
– tej összesen	147,4	115,2
– tehéntej	146,3	112,7
– túró és sajt-félék összesen	154,7	106,5
– tehéntúró (telemea)	153,7	110,3
– juhtúró (telemea)	155,6	101,9
– vaj	174,1	113,7

Forrás: Institutul Național pentru Statistică și Studii Economice [LOL, 2001a]

Tehát a tejtermékek külkereskedelmi mérlege 5,76 millió dollár hiányt mutatott.

Az importált termékek összetétele 2000-ben (100%):

- sűrített tej, tejföl és tejpport (30%)
- joghurt, verttej, kefir és tejföl (25,5%)
- sajt- és túrófélék (17,8%)
- egyéb tejkészítmények (26,7%).

Importáló országok a különböző tejtermékek származása szerint 2000-ben:

- sűrítetlen, cukoradalék nélküli tej és tejföl: Moldávia (34,3%), Németország (22,5%), Magyarország (20%), stb.;
- sűrített tej és tejföl, valamint tejpportgranulátum: Franciaország (26,3%), Hollandia (19,6%), Moldávia (16,5%), stb.;

² Kutatócsoportunk egy tejporgyártat is felkeresett, a látogatás következtetéseire az esettanulmányi részben visszatérünk.

III.2.8. táblázat – Románia tejtermék-kereskedelme 1999 első negyedében

Megnevezés	Import			Export		
	1000 \$	Tonna	Átlagár/t	1000 \$	Tonna	Átlagár/t
Sűrítetlen, cukoradalék nélküli tej és tejföl	315,6	685,8	0,460	5,7	3,3	1,727
Sűrített tej és tejföl, valamint tejgranulátum	1614,7	691,1	2,336	46,3	40,6	1,140
Verttej, kefir, joghurt, tejföl és egyéb termékek	2638,3	3529,3	0,747	1,8	0,9	2,000
Savó sűrítve vagy cukor esetleg édesítőszer hozzáadásával	87,3	124,0	0,704	0,0	0,0	0,0
Vaj és egyéb zsíros tejszármarékok	398,1	188,0	1,117	3,0	0,8	3,750
Friss sajt- és túrófélék	4,7	0,9	5,222	42,5	19,6	2,168
Kemény sajtok	5,5	0,9	6,555	0,0	0,0	0,0
Krémsajtok	1839,9	718,0	2,562	18,7	12,8	1,460
Különleges sajtok és túrók	71,0	17,6	4,034	0,2	0,1	2,000
Egyéb sajtok	57,4	18,2	3,153	105,3	32,9	3,200
Juh és bivalytejből készült sajt és túrófélék	38,9	24,6	1,581	91,5	38,6	2,370
Összesen	7071,8	5998,4	1,178	315,0	149,6	2,105

Forrás: Centrul Român de Comerț Exterior [LOL, 2000a]

– soghurt, verttej, kefir: Magyarország (48,8%), Németország (34,7%), Lengyelország (16,3%), stb.;

– vaj és egyéb zsíros tejkészítmények: Németország (51,5%), Hollandia (21,9%), Franciaország (12,5%), stb.;

– sajt- és túrófélék: Németország (49,4%), Franciaország (19,5%), Ausztrália (12,4%), stb.

Az export célországai 2000-ben: Ausztrália (48,4%), Magyarország (19,2%), AEÁ (14,7%), stb.

– sajt- és túrófélék 16%. Származási hely: EU 87% (Németország 45%, Franciaország 23%, Dánia 10%);

– vaj 8%. Származási hely: EU 74% (Németország 45%); CEFTA 25% (Lengyelország 90%).

A külkereskedelmet illetően érdemes megjegyezni, hogy 2000 májusában véget érték Románia és az EU között az agrártermékek kereskedelméről szóló előcsatlakozási tárgyalások, amelyeket a 2000. június 30-i 124-es kor-

III.2.9. táblázat – Románia tejtermék-kereskedelme 2000 első negyedében

Megnevezés	Import			Export		
	1000 \$	Tonna	Átlagár/t	1000 \$	Tonna	Átlagár/t
Sűrítetlen, cukoradalék nélküli tej és tejföl	486,8	1304,0	0,373	7,5	5,7	1,315
Sűrített tej és tejföl, valamint tejgranulátum	2218,2	1291,7	1,717	165,2	108,6	1,521
Verttej, kefir, joghurt, tejföl és egyéb termékek	1604,7	2072,7	0,774	1,8	0,9	2,0
Savó sűrítve vagy cukor esetleg édesítőszer hozzáadásával	163,9	234,3	0,699	0	0	0
Vaj és egyéb zsíros tejszármarékok	685,7	385,5	1,778	6,3	3,1	2,03
Friss sajt- és túrófélék	7,5	3,9	1,923	145,3	75,8	1,916
Kemény sajtok	15,5	2,4	6,458	0	0	0
Krémsajtok	331,2	128,9	2,569	1,7	0,3	5,666
Különleges sajtok és túrók	394,8	161,7	2,441	0,4	0,1	4,0
Egyéb sajtok	170,9	58,8	2,906	19,3	4,8	4,020
Juh és bivalytejből készült sajt és túrófélék	203,9	102,2	1,995	167,4	69,2	2,419
Összesen	6283,1	5746,1	1,093	514,9	268,5	1,917

Forrás: Centrul Român de Comerț Exterior [LOL, 2001a]

A következő táblázat Románia 2001 első félévének tejtermék-kereskedelmének adatait tartalmazza.

Románia külkereskedelme 2001 első félévében Legfontosabb importált termékek 2001-ben (100%):

- tejpör 42%. Származási hely: EU – 43,5% (Franciaország 44%); CEFTA 31% (Csehország 31%); Moldávia 25%;
- acidofil termékek (verttej, joghurt, kefir, tejföl) 23%. Származási hely: CEFTA 72% (Magyarország 70%, Lengyelország 30%), EU 28%;

mányrendelet emelt jogerőre. Ennek értelmében a sajt- és túrótermékekre egy kölcsönös árkontingenst vezettek be (évi 2000 tonna termékre nem vetnek ki vámot, de nem is részesítik a termékeket állami támogatásban, amennyiben egymás piacán értékesítik azokat. A kontingens évente 10%-kal növekszik).

Mind az országunkban megtelepedett multinacionális cégek, mind a kisebb magánvállalkozók panaszkodtak, hogy az EU-val történő előcsatlakozási tárgyalások során

Románia még nem harcolta ki a megfelelő tejtermékkontingenst.

Ha ezt nem teszik meg idejében, az országban le kell majd állítani a tejfeldolgozást, és importra leszünk kényszerítve.

és megközelítőleg 10 000 lejt kap literenként.

Megfigyelhető még, hogy míg az előállított összejtemenyiség 0,44%-kal növekedett, addig a feldolgozóegységeknek szánt tej mennyisége 6,53%-kal, a termelői

III.2.10. táblázat – Románia tejtermék-kereskedelme 2001 első félévében

Megnevezés	Import			Export		
	Tonna	1000 \$	Átlagár/t	Tonna	1000 \$	Átlagár/t
Sűrítetlen, cukoradalék nélküli tej és tejföl	1761,6	767,6	435,7	20,1	26,2	1303,5
Sűrített tej és tejföl, valamint tejgranulátum	2701,7	5202,9	1925,8	303,3	377,6	1245,0
Vertej, kefir, joghurt, tejföl és egyéb termékek	3693,7	2831,9	766,7	2,1	2,5	1190,5
Savó sűrítve vagy cukor esetleg édesítőszer hozzáadásával	934,1	508,3	544,2	0,0	0,0	0,0
Vaj és egyéb zsíros tejszármarazékok	634,9	1024,4	1613,5	1,5	1,4	933,3
Friss sajt- és túrófélék	119,8	305,3	2548,4	516,1	1208,2	2341,0
Keményajtók	44,2	206,9	4681,0	0,0	0,0	0,0
Krémsajtók	169,3	513,8	3034,8	4,0	9,2	2300,0
Különleges sajtók és túrók	60,2	243,9	4051,5	28,8	75,8	2635,0
Egyéb sajtók	52,7	206,6	3920,3	41,5	135,3	3260,2
Juh és bivalytejből készült sajt és túrófélék	158,5	469,4	2961,5	100,9	288,9	2862,3
Összesen	10330,7	12281,0	1188,8	1018,3	2125,1	2086,9

Forrás: Centrul Român de Comerț Exterior [LOL, 2001a]

III.2.5. A megtermelt tej származása és felhasználói

Az alábbi táblázat a Romániában termelt tej magán és állami szektor, valamint értékesítés szerinti megoszlását mutatja be, a 2000-es és a 2001-es év első félévében.

Az előbbi táblázat alapján elmondható, hogy a tejkészítésménytermelő egységeknek juttatott tejnek csupán elenyésző hányada származik az állami szektorból. Az is kitűnik, hogy a tejfeldolgozó iparágban általánosnak tekinthető a nyersanyaghiány. Ez részben eredhet abból is, hogy a gazdák az általuk megtermelt és eladásra szánt tej mennyiség nagyobb hányadát inkább közvetlen módon a kistermelői piacokon értékesítik. Egyik interjúalanyunk szerint jelentős a városzéli gazdaságok száma, amelyek a városok körül egy „tejgyűrűt” képeznek. A gazda nem a tejbegyűjtő pontokhoz viszi a tejet, ahol megközelítőleg

piacokon értékesített tej mennyisége pedig 5,17%-kal növekedett.

Ez az enyhe eltolódás a feldolgozó felé részben az állami szubvencionának is köszönhető, melynek hozzáadásával a beszolgáltatott tej literenkénti ára eléri a 7,5 ezer lejt is. Enyhe csökkenés figyelhető meg a családi fogyasztást és a technológiai fogyasztást illetően 2001-ben 2000-hez viszonyítva.

III.2.6. A tejfeldolgozó iparág leírása

III.2.6.1. A tej feldolgozásának alakulása

Az alábbi táblázat a romániai tejfeldolgozó egységek által előállított tejtermék mennyiségi adatait tartalmazza 1997-ben, 1998-ban, 1999-ben és 2000-ben. Az utolsó oszlopban az adott termék 2000-es évben előállított mennyiségének százalékos változása található, az 1999-es év

III.2.11. táblázat – A tej termelése és felhasználása 2001 első félévében (1000 hl)

Megnevezés	Össztermelés		Termékek értékesítése							
			Szakosodott feldolgozóegységeknek		Közvetlenül kistermelői piacokon		Családi fogyasztás		Technológiai fogyasztás	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Tejtermelés	24 412,5	24 229,5	4659,7	4792,0	6349,0	6567,3	10 128,7	9822,5	3275,1	3047,7
– állami szektor	696,6	407,2	353,1	204,0	236,0	137,9	0,0	0,0	107,5	63,5
– magánszektor	23 715,9	23 822,3	4306,6	4588,0	6113,0	6429,4	10 128,7	9822,5	3167,6	2984,2

Forrás: Ministerul Agriculturii, Alimentației și Pădurilor, (2001-es évi operatív adatok)

5000 lejt adnak érte és a pénzre várnia kell (legjobb esetben is egy hónapot), hanem inkább beviszi a városba, ahol vagy a kistermelői piacon értékesíti, vagy házhoz szállítja,

adataihoz viszonyítva. Megfigyelhető, hogy a vizsgált tejtermékek előállított mennyisége, a friss tejkészítmények és a tejpor kivételével, csökkent. A legnagyobb mennyiségi

csökkenés (1999-hez viszonyítva), a sajt- és túrófélék, valamint a vajtermelés esetében figyelhető meg. Ahhoz képest, hogy ebben az időszakban a vaj iránti belső kereslet és az import iránti igény dinamikusan növekedett, a hazai termelés nagy arányban csökkent. Ez felveti a gazdaságosság és a versenyhelyzet ismeretének problémáját. Sőt, az a kérdés is felmerül, hogy mennyire rossz az alkalmazott marketing.

III.2.6.1.2. A versenyhelyzet elemzése 2001-ben

2001-re a legnagyobb versenytársak összetétele túlnyomó többségében megváltozott. Eredeti formájában az első hat vállalat között csupán a Napolact és a Lactis maradt meg. Két év alatt Románia legnagyobb tejfeldolgozó vállalatainak összetétele a következőképpen módosult: Napolact, Nutricia, Parametru-Brenac, Danone, Prodlacta, Lactis, Hochland, Dorna Lactate.

III.2.12. táblázat – A tejfeldolgozó iparág leírása

Megnevezés	Mértékegység	Év				1999, 2000 +/- %
		1997	1998	1999	2000	
Pasztörözött tej	ezer hl	1,544	1,124	870	828	-5%
Friss tejkészítmények	ezer hl	1,344	855	872	871	Változatlan
Tejpor	tonna	8,840	8,639	10,465	10,985	+5%
Sajt- és túrófélék	tonna	34,095	39,176	33,108	26,844	-19%
Vaj	tonna	8,868	7,783	7,186	6,422	-11%

Forrás: Land O'Lakes [LOL, 2000b]

III.2.6.1. Az tejfeldolgozó iparági verseny leírása

III.2.6.1.1. A versenyhelyzet alakulása 1999-ben

A Land O'Lakes 1999-as felmérése nyomán Románia tejfeldolgozó iparának legnagyobb versenytársai a következők voltak: IL Mureș, Napolact, Someșana, Prodlacta, Lactis. Az akkori felmérések alapján a következő jellemzőkkel bírtak ezek a vállalatok:

A piaci verseny teljességének érdekében figyelembe kell venni a fontosabb importőröket, melyek a következők voltak 1999-ben:

- tej, tejföl és vaj: Németország;
- tejpor: Franciaország;
- joghurt, verttej, kefir: Magyarország.

A fenti adatok alapján, az 1999-as és a 2001-es év tejiparának főbb szereplőinek és azok jellemzőinek figyelembevételével, a versenyhelyzet vizsgálatából kiderül, hogy megjelentek Romániában a külföldi szakmai befektetők. Az ilyen jellegű befektetők magukkal hozzák korszerű szemléletüket és termelési technológiájukat, ezzel kényszerhelyzetbe hozzák a hazai tejfeldolgozókat; vagy újítanak és fejlesztenek, vagy kiszorulnak a piacról. A fentebb ismertetett adatok megjelenése óta a multinacionális cégek térnyerése még jobban kihangsúlyozódott. (Pl. a Friesland már nem csak az IL Mureș és Someșana vállalatokat vásárolta fel, hanem a kolozsvári Napolact 80%-a is az ő kezében van.)

Mindezen tendenciák ellenére a tejfeldolgozó „multik”, akárcsak a többi külföldi tőkebefektető, elkerülik Székelyföldet.

III.2.13. táblázat – A versenytársak jellemzői 1999-ben

Versenytársak	Jellemzők
IL Mureș	– 1997 előtt legnagyobb termelésből származó bevétel – Néhány sikertelen privatizációs kísérlet után a céget részben felvásárolta a Német Hochland cég – Alacsony nyereségességű
Napolact	– 1997 óta a legnagyobb termelésből származó jövedelem – Erős menedzsment – Jó minőségű sajt- és túróféléket, valamint fagylaltféléket gyár, telemea jellegű túró exportál – Nagyon jó és stabil kapcsolatban van a nyersanyag-beszállítókkal. – Nettó profitráta: 6–9%
Someșana	– 1998 óta új menedzseri gárda – Nettó profitráta: 6–8%
Prodlacta	– Nettó profitráta: 2,5–5%
Lactis	– Nettó profitráta: 0,4–2,5%

Forrás: Land O'Lakes [LOL, 2000b]

Pedig Székelyföld a tehéntenyésztés szempont-jából jó potenciállal rendelkezik. Az éghajlat és a legeltetés körülményei megfelelőek, csak a gazdaságok felaprózottsága és szétszórtsága, valamint a rossz útvonalok jelentenek problémát a logisztika szempontjából. A székelyek között is több vállalkozó hajlamú és tehetséges emberre volna szükség, akik megszervezzék a begyűjtést, megkeressék a nagyok által üresen hagyott piaci réseket, és saját maguk által beindított feldolgozó üzemeken keresztül kihasználják a leírt jó lehetőségeket.

Végül érdemes megismerni a hivatalos álláspontot is a hazai tejiparról. A következőkben a Mezőgazdasági, Élelmiszerügyi és Erdőgazdálkodási Minisztérium Európai Integrációs Szolgálatának elemzéseit ismertetjük a tejiparról (2002).

III.2.8. A tejfeldolgozó-iparág jelenlegi helyzete:

A tejfeldolgozó-ipar a hazai élelmiszeripar bruttó hozzáadott értékének 9%-át teszi ki.

Az országban 973 tejfeldolgozó egység működik, amelyből 64 nagy- és közép vállalat (több mint 50 alkalmazott) és 909 kis és mikrovállalat (50 alkalmazottnál kevesebb). A 64 nagy- és közép vállalat az iparág összbevételének 87,67%-át éri el (1999-ben 3156 milliárd lej), és összesen 13 828 alkalmazottat foglalkoztatnak, a tejiparban dolgozók 75%-át.

A működő tejfeldolgozó egységek kapacitásának kihasználtsága megközelítőleg 20%-os. A tejfeldolgozó egységek csupán 20%-át dolgozzák fel a hazai tejtermelésnek (+12% a technológiai fogyasztás). A tejtermelés 41%-át a parasztgazdaságok önellátásra fordítják, 27%-át pedig közvetlenül értékesítik a termelői piacon. Hiány van tejporból és vajból, az ország behozatalra szorul (a belföldi tejporigény kielégítésének 55%-a, a fogyasztásra kerülő vajnak pedig 16,7%-a származik importból).

A Minisztérium által felismert feldolgozó-ágazatot érintő problémák:

A kis- és mikrovállalatoknál általában hiányoznak a laboratóriumok, a laboratóriumi vizsgálatok akkreditált intézmények általi elvégzése viszont nagyon drága, és ezért nem mindig veszik igénybe.

A feldolgozott termékek ára az ország lakosságának nagy része számára túlságosan magas.

A legtöbb feldolgozó nem ruház be egy olyan begyűjtőhálózat megszervezésébe és működtetésébe, amely a feldolgozott tej minőségét javítaná.

Nem léteznek sem a termelőknek, sem a feldolgozóknak elég erős szakmai szervezetei, amelyek az EU-ba való belépés után beleszólhatnak

- a beavatkozási rendszerbe
- az értékesítési intézkedésekbe

III.2.14. táblázat – A versenytársak jellemzői

Versenytársak	Jellemzők
Napolact	<ul style="list-style-type: none"> – erős menedzseri gárda: 2000 decemberében visszaválasztották az igazgatótanács elnökévé Vasile Gârbovan urat – 2000-ben az össz sajt- és túrótermelésének 38%-át exportálta – a cég 2000-ben 62 629 400 liter feldolgozásra szánt tejet gyűjtött be (kb. 6%-a a Romániában feldolgozásra szánt össz tejmennyiségnek) – bruttó profit 2000-ben: megközelítőleg 3,1 millió USA dollár
Nutricia International	<ul style="list-style-type: none"> – ez a NUMICO BV tulajdonában levő holland vállalat 1999 végén és 2000 elején felvásárolta az: IL Mureş és a Belcar Deta cégeket – országos terjesztője volt a Milli és az Oké márkájú tejtermékeknek, amelyek Közép-Európában már ismertek – 2001 márciusában a Nutricia Dairy & Drinks Groupot felvásárolta a Friesland Coberco Dairy Foods Holding
Parametru-Brenac	<ul style="list-style-type: none"> – a cég termelési egységeket vett meg Botosani, Braila és Szilágy megyében – sajt- és túrófélétet exportál az EU-országokba és az AEÁ-ba – a cég az átlagon felüli keresettel rendelkezőket tekinti célcsoportjának
Danone	<ul style="list-style-type: none"> – a fogyasztók preferenciáit felmérő kutatások ezt a márkát találják a legismertebbnek a fogyasztók körében
Prodlacta Braşov	<ul style="list-style-type: none"> – széles termékkála – bruttó profit 2000-ben: megközelítőleg 0,8 millió USA dollár
Lactis Iaşi	<ul style="list-style-type: none"> – széles termékkála
Hochland	<ul style="list-style-type: none"> – megvásárolt két céget: 1998-ban Segesváron (krémsajtoknak) és 1999-ben Szovátnán (sajtok és cedar sajt) – a cég 12,5 millió eurót fektetett be, és az a célja, hogy az elkövető 5 év alatt ő vállaljon Románia legnagyobb tejtermelőállítójává
Dorna Lactate	<ul style="list-style-type: none"> – ez a cég a BCS Oiko-Garantie Gmbh bió igazolással rendelkezik, igazolja az általuk előállított, fogyasztásra szánt tej, tejföl és ementáli sajt biotermék jellegét

III.2.7. A tejfeldolgozó-ipar SWOT elemzése (2001)

Erősségek (Strengths) <ul style="list-style-type: none"> – a termékmix rugalmassága – az élelmiszeripar elfogadhatóan nyereséges – műszakilag jól képzett szakemberek. – folytatódik az iparág szerkezeti átalakulása a végső fogyasztók, az elosztók és a külföldi befektetők nyomására 	Gyengeségek (Weaknesses) <ul style="list-style-type: none"> – elégtelen nyersanyagmennyiség – nagyon kicsi farmok, gazdaságtalan és rossz higiéniai körülmények, az állatok nem megfelelő takarmányozása – a nyersanyag beszerzése nagy költséggel jár – felaprózódott felvevőpiac – a feldolgozó vállalatok termelői kapacitásának alacsony kihasználtsága – elégtelen a piaci információ mennyisége
Lehetőségek (Opportunities) <ul style="list-style-type: none"> – 12,3 millió városlakó – a költségek csökkentésének és a hozzáadott érték növelésének komoly lehetősége – exportlehetőségek a CEFTA és FAK országaiba – alacsony belépési korlátok 	Fenyegetések (Threads) <ul style="list-style-type: none"> – jelentős szezonális különbség a téli (több) és a nyári (kevesebb) tejtermelés volumene között – a tejtermékek iránti alacsony kereslet nyáron és magas kereslet télen – a CEFTA és az EU-országok könnyen válhatnak importőrökké, a más mechanizmusok alapján, működésük hatékonyabb szubvenciók miatt – a CEFTA és EU-országokba irányuló export előtt fennálló láthatatlan korlátok

Forrás: Land O'Lakes [LOL, 2001b]

- a kvóták rendszerébe
- a direkt kifizetések rendszerébe.

Nincs büntetvám kivétel a tejpor és a vaj importjára, és így azok olyan olcsón hozhatók be az országba, hogy nem éri meg őket itthon előállítani.

Nem segítik a vaj, tejpor és túrófélék készítését, és így nehéz kiszűrni a piac szezonális ingadozását.

Az exportőrök nem kapnak támogatást, amely csökkenené a külkereskedelmi mérleghiányt.

III.2.9. Esettanulmányok

A továbbiakban néhány tejfeldolgozónál tett látogatásunk konkrét eredményét is feldolgoztuk. Az általunk meglátogatott egységek között voltak állami vállalatok, privatizált (volt állami) vállalatok és magánkezdeményezéssel beindított fiatal magánvállalkozások. Találkoztunk mind pozitív, mind negatív történetekkel. Egyes vállalatok lélekben még a múltban élnek. Azt mondják, hogy „minden nagyon szép, minden nagyon jó, mindennel meg vagyunk elégedve a vállalatunknál”, csak hát túltermelés van, nincs kereslet, objektív okok miatt a késztermékek ott rothadnak elad-

hatatlanul a raktárakban.

Más cégeknek megvannak a vásárlói, de túl kevés „lábön” állnak. Preferálják a nagy állami megrendeléseket, mert azok nem kényesek a tisztaságra és a minőségre. Emiatt néha háttérbe szorítják a nagy multinacionális megrendelőiket, a saját hosszú távú túlélésüket téve kockára. Végül voltak magánvállalatok, amelyek külföldet is megjárt, szorgalmas és tehetséges alapítóik kezében virágnak.

Felvásárolják a közvetlen környezetükben levő falvak tejtermelését, és az előállított sajt-féléikre akkora a kereslet, hogy állandó, dinamikus fejlődés mellett sem képesek azt teljesen kielégíteni. (három-négyszeres túlkereslet is mutatkozik termékeik iránt.)

A beszolgáltató tej mennyiségére, tisztaságára és minőségére minden interjúalanyunk panaszkodott.

A tejvertikum Székelyföldön kutatási projekt következtetései

Az eddigi fejezetek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy tehéntenyésztésből, tejfeldolgozásból és tejtermékértékesítésből tisztességesen meg lehet élni, azonban:

1. A tejtermelők szintjén

– Vissza kell állítani a mezőgazdasági munka becsületét. Meg kell változtatni azt a mentalitást, hogy csak a fogyatékosok és a buták maradtak falun gazdálkodni. Az átalakult és felszámolt iparvállalatoktól elbocsátott és hazatelepült emberek abba kell hagyják a passzív jövővárását, a dolgok nem fognak önmaguktól helyrejönni. A mezőgazdaságot főállásban, hittel és szívvel-lélekkel kell művelni.

– Profin, szakosodva kell gazdálkodni. Ha minden gazdaságban egyszerre próbálnak egy-két tehenet, lovat, disznót, juhot és szárnyast tartani, a gazdák egész nap inuk szakadtáig fognak dolgozni a különféle takarmányok megkeverésével és az ólak meg istállók karbantartásával, mégis vesztésben fognak kijönni. A gazdaságoknak szakosodniuk kell, és a családi (házi) szükségletek kielégítése végett a szomszéd gazdaságokkal kell termékeket cserélni. Esetleg szövetkezeteket kell létrehozni, és így elérni a gazdaságos üzemléteket.

– Régiókban a BIO-termeléssel való kecsegtetés csupán hamis ábránd vagy tudatos félrevezetés, de nem igazán működhet. Ahhoz, hogy egy gazdaságból származó tejet bioterméknek ismerjenek el, már 5 évvel az elismerés kérvényezése előtt semmiféle műtrágyát és gyomirtó szert nem szabad használni a legelőn. A teheneknek sokkal nagyobb légtérrel kell biztosítani az istállóban, mint az felénk szokás, és nem szabad az állatot megkötözni. Szabad kijárása kell legyen az istállóból egy megfelelően nagy szabad területre, ahol kint is alhat, ha úgy tetszik neki. És mindezek mellett a higiéniát meg sem említettük...

– Ha azt mondjuk, hogy „tanulni, tanulni, tanulni” – ezt nem kell ízléstelen poénnak venni. Nagy szüksége van a gazdáknak alapvető menedzsment-ismeretekre. Ezenkívül a legtöbb gazdánál a szakértelem (úgy a tenyésztés, mint a takarmányozás területén) hiányzik, nem beszélve a fajták és a keresztezési módszerek és lehetőségek ismeretéről. Szép dolog az ingyenes előadássorozatok tartása, de azokon meg is kell jelenjen egy aktív és érdeklődő hallgatóság.

– A nők szerepének meg kell változnia. A székelyeknél működő hagyományos patriarchális társadalom és a nők munkára és gondolkodásra nem képes lényekként való kezelése idejétmúlt, és versenyhátrányt jelent az ekképpen gondolkodó gazdáknak.

– Az EU-standardokat nem kell szentírásnak tekinteni (át kell venni azt, ami jó, és elutasítani azt, ami nem). A legelőink talaja (és ezáltal a takarmány) olyan nyomelemeket is tartalmaz, amelyek az EU országokban nem találhatók meg, de a tejet ízletesebbé és egészségesebbé teszik.

– Külön említést érdemel a higiénia problémája. Talán ezen a területen a legnagyobb a hátrányunk.

2. A feldolgozók szintjén

– A kutatásainkból egyértelműen kitűnt, hogy a nagy multinacionális cégek elkezdtek terjeszkedni a régiókban. Tőkeerejükkel és szakmai tudásukkal nehéz volna szembeállni, inkább meg kell keresni a megfelelő piaci réseket, és azokra összpontosítva termelni.

– A külföldi tőke a tejvertikum területén is ugyanúgy elkerüli Székelyföldet, mint más ágazatokban. Itt egyrészt sokat kell tenni a tudás fejlesztése területén, másrészt be kell bizonyítani a székelység rátermettségét és munkabírását.

– Nagy problémát jelent a régióban a begyűjtés. A felaprózottság, a nagy távolságok és a rossz úthálózat egy olyan logisztikai probléma, amit csak összefogással és együttműködéssel lehet megoldani.

3. Az értékesítés szintjén

– Amint fentebb már leírtam, a helyi kis- és középvállalatoknak, amelyek az ágazatban működnek, meg kell találniuk a multik által szabadon hagyott piaci réseket. Egy lehetséges út a saját receptek kidolgozása és speciális igények kielégítése lehet.

– A marketing a következő olyan probléma, amit sok cég nem vesz eléggé komolyan. A marketing nem csak reklámozást jelent, hanem a teljes marketingmix alkalmazását és stratégiai gondolkodást, amely szakértelmet igényel, nem lehet „fül után” csinálni.

– Végül fontosnak találjuk az APEL és egyéb szakmai szövetségek és szervezetek terjedését, terjesztését és tevékenységét.

Bizakodásra ad okot az a tény, hogy néhány székelyföldi fiatal gazda, a nyugat-európai testvértelepüléseken járva, az ott látott tenyésztési és termelési módszereket, technikákat hazatérve megpróbálja a lehetőségekhez mérten mindinkább itthon is megvalósítani. A külföldön látott modell itthoni alkalmazása hozzájárulhat a minőség javulásához és a rentábilis értékesítési esélyek növeléséhez.

A projekt egyik fő eredménye, hogy kidomborítottuk a szakmabeliek összefogásának és közös piaci fellépésének lényegességét. Ebben nagy szerepet kapnak a közösségfejlesztők is, akik ráébresztik Székelyföld embereit az együttgondolkodás és együttműködés fontosságára.

Irodalomjegyzék

1. A. P. E. L. – LOLR: Studiu al preferințelor de consum privind produsele lactate, dec. 1999, dec. 2000. București, 2001.
2. Benedek Márta: Székelyföld a XXI. Század elején, 7.1.2. Mezőgazdasági termelés és értékesítés – Székelyföld regionális fejlesztéséért ösztöndíj program, Kisbacon, 2002.
3. Chikán Attila: Vállalatgazdaságtan., AULA Kiadó, Budapest, 1996.
4. Chikán Attila: A gazdasági rendszerváltás tanulságai Magyarországon – az előadás a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemen hangzott el 2001 márciusában
5. Fodor Imre: Gazdasági folyamatok székelyföldön (műhelymunka), Csíkszereda, 2002.
- HMMSzH: Gazda Útmutató, Hargita Megye Mezőgazdasági Szaktanácsadó Hivatala, Csíkszereda, 1999.
- Institutul Național de Statistică, Anuarul Statistic al României, Serii de timp 1990–1999, 2001.
6. Kuhn, Thomas: A tudományos forradalmak szerkezete, Gondolat Kiadó, Budapest, 1984.
7. Land O'Lakes România (LOL), 2000a, Piața laptelui și a produselor lactate în România la 31 martie 2000, București.
8. Land O'Lakes România (LOL), 2000b, Analiza externă a sectorului de procesare a laptelui din România 1996–1999, București.
9. Land O'Lakes România (LOL), 2001a, Piața laptelui și a produselor lactate în România la 30 iunie 2001, București.
10. Land O'Lakes România (LOL), 2001b, Analiza externă a sectorului de procesare a laptelui din România 1997–2000, București.
- Ministerul Agriculturii, Alimentației și Pădurilor, Serviciul Integrare Europeană, Dezvoltarea industriei produselor lactate în perspectiva integrării în Uniunea Europeană, București, 2002.
11. Vincze Mária: Vidéki helyzetelemzés – Kászoni esettanulmány, Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2002.

Chikán Attila Laudációja

Tisztelt Professor Úr!
Tisztelt Rektor Úr!
Szenátor Hölgyeim és Uraim!
Tisztelt Hallgatóság!

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem számára megtisztelő alkalom, hogy meleg tiszteletét fejezze ki Magyarország egyik nagy tekintélynek örvendő közgazdászának azzal, hogy egyetemünk tantestülete tiszteletbeli tagjának fogadta. Ugyanis ma Doctor Honoris Causa címben részesítjük Dr. Chikán Attila egyetemi tanár urat, Magyarország gazdasági-társadalmi tudományának jeles képviselőjét.

Ezt a magas akadémiai címet egyetemünk kizárólag tudományos érdemekért, azaz a tudomány területén elért kimagasló eredményekért, egyetemi oktatás terén kifejtett didaktikai tevékenységért, valamint az egész társadalom javára végzett munkáért nyújtja arra érdemes személyiségeknek.

Chikán Attila eddigi tudományos munkássága három egymással szervesen összekapcsolódó területre irányult. Pályája kezdetén a készletezés elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozott, ebből írta egyetemi doktori értekezését (1969) és kandidátusi értekezését (1981) egyaránt, s magyar nyelven elsőként publikált könyveket e témában: két összekapcsolódó, máig alapvető hivatkozást jelentő munkája a Készletek a gazdaságban (1978, Fábri Ervinnel és Nagy Mártával), valamint a Vállalati készletezési politika (1984), mindkettő a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónál jelent meg. Kutatásai fokozatosan kiszélesedtek a reálszférának a készletezéssel összefüggő egyéb területeire, a termelésre és a lo-

gisztikára. Kutatási eredményeit rangos nemzetközi publikációk sora tartalmazza (a Demeter Krisztinával közösen írt Manufacturing strategies in the Hungarian industry című cikkét az International Journal of Operations and Production Management – a szakterület világviszonylatban vezető folyóirata – 1995-ben az év cikkévé választotta). A fenti témakörökben végzett kutatásait mintegy integrálja az 1997-ben elkészített MTA doktori értekezésében: Az anyagi folyamatok menedzsmentje a magyar gazdaságban a nemzetközi tendenciák tükrében.

Kutatásainak másik ága oktatási feladataiból született. 1987-ben az akkori Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen a Vállalatgazdaságtan Tanszék alapító vezetője lesz, s több éves előkészítő munkálatok után 1991-ben publikálja Vállalatgazdaságtan című könyvét (Aula Kiadó). Ez a munka, illetve azóta készült átdolgozásai alapműnek számítanak a hazai szakirodalomban – újszerű szemléletmódja, átfogó jellege és kidolgozottsága alapján nemzetközi színvonalúnak minősíthető. A vállalati működés és gazdálkodás területén szintén számos cikket publikált, könyveket szerkesztett – míg néhány éve az eddig említett kutatási terület (a reálszféra, anyagi folyamatok, valamint a gazdaságtan) találkozott a hazai szakirodalomban szemléletét és tartalmát tekintve egyaránt új munkában: a Demeter Krisztinával közösen szerkesztett, Az értékteremtő folyamatok menedzsmentje című könyvben (Aula, 1999).

Kutatásainak harmadik, az előzőekkel összekapcsolódó ága a makrogazdasági rendszer strukturális kérdéseire irányult. Ez a vonal szinte kezdettől jelen volt (1978-ban publikálta a The national economy, as a material stock and flow system című cikket), de csak a 90-es években erősödött meg igazán, amikor először gazdasági ciklusokkal, majd a magyar gazdaság nemzetközi versenyképességének szerkezeti kérdéseivel kezdett foglalkozni.

Ez utóbbi témakörben a hazai gazdaságkutatásnak a rendszerváltás óta a legnagyobb kutatási programját vezette le 1995 és 1997 között (több mint száz kutató közreműködésével). A program összefoglaló tanulmányát Jelentés a magyar vállalati szféra nemzetközi versenyképességéről címmel 1997-ben adta ki. Chikán Attila publikációs jegyzéke mintegy 200 tételt tartalmaz, ebből 10 magyar, 13 angol nyelvű könyv (szerző, társszerző, szerkesztő). 15 cikke jelent meg referált nemzetközi folyóiratban, az e folyóiratokban munkáira történő hivatkozások száma 1990 óta 36.

Chikán Attila a magyar közgazdaság-tudomány világszerte elismert követe. Munkásságának megbecsülését nemzetközi tudományos és szakmai szervezetekben betöltött tisztségek és nemzetközi folyóiratok szerkesztőbizottsági tagsága igazolja. Jelenlegi nemzetközi funkciói közül kiemelésre érdemes, hogy 1982 óta első elnökhelyettese és főtítkára az általa kezdeményezett Nemzetközi Készletezési Tudományos Társaságnak, amelynek első elnöke, majd azóta is tiszteletbeli elnöke Kenneth J. Arrow Nobel-díjas közgazdász. 1995 óta igazgatóhelyettese a Globális Termelési Kutató Központnak, és 1992 óta a végrehajtó bizottsági tagja (1999–2001 között elnöke) a 43 ország nemzeti társaságait tömörítő Beszerzési Világszövetségnek. Jelenleg négy rangos nemzetközi folyóirat szerkesztőbizottságának tagja (International Journal of Production Economics, International Journal of Quantitative and Operations Management, International Journal of Purchasing and Materials Management, valamint az International Journal of Logistics). Aktív szerepet vállal a magyarországi szakmai közéletben is: tagja a Magyar Tudományos Akadémia három szakbizottságának (Közgazdaság-tudományi, Ipar- és Vállalatgazdasági, Marketing), a Logisztikai Bizottság alelnöke. Szerkesztőbizottsági tag a Közgazdasági Szemlénél, a Vezetéstudománynál, a

Society and Economy folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke.

Aktív kapcsolatot tart fenn a gazdasági gyakorlattal. 1991 óta társelnöke a Magyar Logisztikai, Beszerzési és Készletezési Társaságnak, 2000–2001-ben elnöke a Gazdálkodási és Tudományos Társaságok Szövetségének, elnökségi tagja a Menedzserek Országos Szövetségének. Több vállalat igazgatóságában és felügyelőbizottságában töltött be vezető tisztséget, s 1998/1999-ben másfél évig gazdasági miniszter volt. A fentiekben felsorolt sokrétű tevékenység eredményeit gazdagon kamatoztatta oktatási-pedagógiai munkájában. Tucatnyi új tárgyat vezetett be az egyetemi oktatásba, de ahol igazán iskolát teremtett, az a Rajk László Szakkollégium, amelynek megalakulása óta (1970-től) igazgatója – ez az intézmény adta és adja a magyarországi közgazdaság-tudomány utánpótlásának tekintélyes hányadát, végzett hallgatói a gazdaság és társadalom legmagasabb vezető szintjein is megtalálhatók.

A fentiekben kifejtettek alapján meg vagyunk győződve, hogy a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szenátusának határozata, melynek alapján Chikán Attila professzor urat, Magyarország egyik legelismertebb közgazdászát Doctor Honoris Causa címben részesíti, a két egyetem közötti eddigi értékes együttműködést hivatott megerősíteni. Egyetemünk számára nagy megtiszteltetést jelent, hogy dr. Chikán Attila professzor úr elfogadta az akadémiai testületünk tagjai sorába való belépést. A magunk részéről dr. Chikán Attila professzor urat legnagyobb tiszteletünkben és hálánkban részesítjük, amely minden bizonnyal kölcsönös.

prof. Matis Dumitru

B.B.T.E. Közgazdaságtudományok karának dékánja

Vitaindító

A gazdasági kultúrára való nevelés kérdésében

GAZDAG ILDIKÓ*

A fiatalok gazdálkodásra nevelését nem lehet elég korán elkezdni. Jelen cikkben vitára bocsátjuk a gazdasági kultúrára való nevelés széleskörű kiterjesztésének kérdését. Várjuk a hozzászólásokat!

Egy olyan problémával fordulok Önökhöz, amellyel tanárként és a Közgazdasági Szakközépiskola igazgatójaként nap mint nap szembesülök: nem csak diákjaink, hanem pedagógusaink sem értik a társadalmunkban és gazdaságunkban végbemenő folyamatok mechanizmusát és mozgatórugóit, nehezen igazodnak el az új, állandóan változó világban.

A piacgazdaságra való áttérés kapcsán egyre gyakrabban fogalmazódik meg az az igény, hogy az iskolának, a közoktatásnak fel kell készítenie a felnövő generációkat a gazdaság világában való eligazodásra, át kell adnia egy általános gazdasági kultúrát.

A fejlett piacgazdasággal rendelkező társadalmakban a gazdaság világában való eligazodáshoz szükséges ismeretek – a racionális családi gazdálkodástól a vállalkozási ismeretekre, az adórendszerre, a társadalombiztosításra át egészen a befektetési lehetőségek ismeretéig – hosszú idő óta szerves részét képezik a társadalmilag releváns műveltségnek, a minden polgár által elsajátítandó kultúrának. A gazdaságra vonatkozó alapvető

* A szerző a sepsiszentgyörgyi Közgazdasági és Közigazgatási Szakközépiskola igazgatója és RMPSZ elnöke

ismereteket a polgári társadalmakban tehát nem valamiféle közgazdasági szakmai tudásként, csak a gazdasági pályákra készülők számára tanítandó tananyagként kezelik. Ennek magyarázata a polgári társadalmak sajátosságaiból, mindenekelőtt abból ered, hogy a piacgazdaság viszonyai között gyakorlatilag a társadalom tagjainak döntő többsége valamilyen módon a gazdaság szereplőjévé válik, s ilyen módon gazdasági döntések egész sorát kell meghoznia szinte nap mint nap. A gazdasági kultúra tartalma a polgári gazdaság rendszerének kiépülésével együtt, úgymond, organikusan alakult ki, s ma is a gazdaság világának változásaival szinkrónban fejlődik.

Miután, az ismert történelmi okok következtében, ennek a gazdaság alanyává váló polgárságnak a kialakulása nálunk alapvetően nem a Nyugat-Európára jellemző organikus fejlődéssel, hanem különböző módokon – például az oktatás által segítve – katalizálva, úgynevezett modernizációs stratégiával megy végbe, kitüntetett jelentősége van annak, hogy milyen ismereteket, milyen jellegű tudásanyagot közvetít a gazdaság világról az iskola, milyen kultúraelemeket tekint a társadalom a mindenki által elsajátítandó gazdasági kultúra részének.

A változások nyomán csak nagyon nehezen tudjuk elfogadni az értékrendszerben végbemenő átrendeződést. Nagyon nehéz a gazdaságról, a társadalomról való gondolkodásba bevinni azt az új kultúrát, amelynek lényege a kockázatvállalás, a bizonytalansági tényezőkkel való együttélés, az új feltételekhez való gyors alkalmazkodás, mert erre eddig nem szocializált a szűkebb és tágabb társadalmi, gazdasági feltételrendszer.

A pedagógusnak magának meg kellene tanulnia otthonosabban mozogni a társadalomban, a közéletben, a helyi és a tágabb társadalmi-gazdasági intézményrendszerben. Az alulfizetett, az egzisztenciális gondokba egyre jobban belefáradt, rossz körülmények között élő, alacsony presztízzsel rendelkező pedagógusok önmaguk sem képesek azoknak a tapasztalatoknak a megszerzésére, amelyek ahhoz a fajta nyitottsághoz szükségesek, amelyek eredményeként az iskola fel tudja készíteni a diákokat a valóság megtapasztalására, értelmezésére. Hogyan mutassa meg a pedagógus a gyerekeknek a kívánatos állampolgári kultúrát, a különböző intézményekben tanúsítandó polgári magatartást, ha sok esetben éppen ő maga is szorong akkor, amikor ezekkel az intézményekkel kapcsolatba kerül. A pedagógusok zöme vajmi keveset tud a vállalkozás természetéről, az esetleges buktatókról, a vállalkozás világának sajátos filozófiájáról.

A vállalkozói szemléletmódnak az iskolai nevelés egészére ki kell hatnia. Véleményem szerint az elsődleges tennivaló a romániai magyar pedagógusokkal megismertetni és elfogadtatni a piacgazdaságra jellemző gazdasági kultúrát. Ehhez már létezik a szervezeti keret, az RMPSZ által szervezett Bolyai Nyári Akadémia, amelyen több ezren vesznek részt, óvónők, tanítók, általános iskolai és gimnáziumi tanárok. Az RMKT már szervezett módszertani továbbképző tanfolyamot a közgazdaságot oktató tanárok számára, az itt szerzett tapasztalatait felhasználva kidolgozhatnánk egy olyan módszertani programot, amely segítene, hogy egész fiatalon, már az óvodáskorban megkezdődjön gazdasági szemlélet alapozása játékkal, majd erre épüljön tovább az iskolai nevelés. Javasolom, hogy továbbképzésbe illesszünk be minden csoport számára egy-két előadást a gazdasági kultúrával kapcsolatosan, ötletet adva mindenki számára szaktantárgyának és a gazdasági élet különböző problémáinak összekapcsolására. Ígéretet kaptam Csanády András professzortól és Somai úrtól, az RMKT elnökétől, hogy gondoskodnak az előadókról. Koródi Hajnalka, a háromszéki RMPSZ elnöke révén tudomásomra jutott, hogy eddig nem sikerült továbbképzést szervezni a társadalomtudományokat oktató tanárok számára a jelentkezők alacsony száma miatt. Másrészt a szakmai oktatásban a műszaki és a gazdasági szaktanárok problémái nagyon különbözőek, ezért erre a szekcióra a mi iskolánkból már nem is jelentkeztek a Bolyai Nyári Akadémia 2003. júliusi tanfolyamára. Második javaslatom, hogy közös továbbképzést szervezzen az RMPSZ a gazdasági szaktanárok és a társadalomtudományokat oktató tanárok számára. Ez azért is fontos volna, mert ha nem változik a legújabb tanügyi reformtervezet, akkor mind az elméleti, mind a szakmai középiskolai oktatás törzsanyagába bevezetik a vállalkozásoktatást a IX–X. osztályban. Talán nem vágyálom, hogy minden középiskolát végzett diák rendelkezni fog olyan közgazdaságtani, pénzügyi és jogi ismeretekkel, amelyek lehetővé teszik mikroszinten egy kisvállalkozás áttekintését, szükség esetén azok intézésében való közreműködést, makroszinten az állami gazdaságpolitikában és a nemzetközi gazdasági folyamatokban való tájékozódást, eligazodást. Remélem, hogy javaslataimat kedvezően bírálják el, hiszen mindannyiunk érdeke a minőségi oktatás, az életre nevelés.

Rendezvények

Aggódó magyar közgazdászok Sopronban

LÁZÁR ANNA

Szeptember 7–9. között tartották Sopronban a 41. Magyar Közgazdász Vándorgyűlést, melynek résztvevői között tizenhat erdélyi magyar közgazdász is jelen volt. Már a bevezetőben el kell mondanom, hogy nagyon nagyra tartjuk, és hálásak vagyunk a Magyar Közgazdasági Társaságnak, amiért minden évben lehetővé tesz számunkra a részvételt ezen a rangos, nagyszerűen megrendezett szakmai seregszemlén. Ebben az évben a magyar közgazdászok aggodásának fő témája a magyar gazdaság versenyképessége volt, illetve az, hogy romlott a magyar gazdaság helyzete, csökkent a fejlődés üteme az EU-hoz csatlakozni készülő országokhoz képest – habár ez az ütem még mindig nagyobb az uniós átlagnál. Függetlenül attól, hogy milyen politikai vagy civil erőt képviseltek, a magyar közgazdászok között most nagy volt az egyetértés abban, hogy aggasztóvá vált a magyar gazdaság helyzete, lemaradása a térség csatlakozni fogó közép-európai országaitól. Még a csehek is előttünk járnak, mondták egy előadásban, sőt a románok is az IT bizonyos ágazataiban (amit én igen nagy kétkedéssel hallgattam). Ezt Sopronban két plenárison, a nyitó és záró plenárison, valamint a kettő között hat szekcióban tárgyalták, a következő témakörökben: Gazdaságstratégia és EU-csatlakozás, Gazdaságpolitika, Vállalkozások versenyképessége, Pénzügyek és versenyképesség, Agrárium és kereskedelem és Az informatika szerepe a versenyképesség növelésében.

Kitűnő előadók színvonalas előadásainak lehattunk tanúi. Lehetetlen volna mindenkit felsorolni, az előadók nevét, az előadások címét és néhány képet meg lehet tekinteni a MKT honlapján, de hogy képet alkothassanak a rendezvény színvonaláról, megemlítem a nyitó és záró plenáris előadóit: Kádár Béla akadémikust, a MKT elnökét, Csikos Nagy Béla akadémikust, a MKT örökös tiszteletbeli elnökét, László Csaba pénzügyminisztert, Demján Sándort, a Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetségének elnökét, Parragh Lászlót, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara elnökét, Baráth Etele kormány megbízottat, politikai államtitkárt, Járai Zsigmondot, a Magyar Nemzeti Bank elnökét, Fodor Istvánt, a Magyar EU-bővítési Üzleti Tanács elnökét, akik – kivéve a pénzügyminisztert, aki, a mundérbecsületét védve, optimistább volt – mindannyian különböző szemszögből, tudományosabban vagy gyakorlatiasabban, egyek voltak: Tenni kell valamit a magyar gazdaságért, mert elromlott az irány, bár a legjobb helyzetben volt, a legnagyobb fejlődési ütemmel rendelkezett, tulajdonképpen számunkra – Románia számára is – irigylésre méltóan élen járt a csatlakozni készülő országok között.

Néhány erdélyi kollégámmal a III., a Vállalkozások versenyképessége

című szekcióban töltöttük a konferencia második napját, ahol a magyar vállalkozások mindennapi és távlati gondjainak keresztmetszetét kaptuk. Kisebb és nagyobb vállalkozásokra egyaránt terheket ró a mostani magyar gazdasági környezet, éppúgy, mint az uniós csatlakozás miatti aggodalom és felkészülés, a globális tendenciákról nem is beszélve. A versenyképesség fenntarthatóságának esélyeit, lehetőségeit – a magyar gazdaságban általában, és ezen belül konkrétan a kis- és nagyvállalkozások esetében – semmivel sem lehet jobban kifejezni, mint a Parragh László által megfogalmazott, igen tetszetős és kifejező mondattal, amit gyakran elismételek azóta: Ahhoz is rohanni kell, hogy egy helyben maradjunk. Ennél kifejezőbben nem lehet elmondani azt, ami a magyar gazdaság minden tényezőjére fontos, és ami fontos és tanulságos kell legyen számunkra is, a román gazdaságnak éppúgy, mint a romániai magyar vállalkozások számára is. Folyamatosan tenni és tanulni kell az anyaországban történektől, jó értelemben ki kell használni annak a nagyszerű lehetőségét, hogy amire mások az angol vagy mindenképpen egy közvetítő nyelv segítségével tesznek szert, azt a tapasztalatot, tudást mi anyanyelvünkön szerezhetjük meg. S ezek a rendezvények nem csak azért hasznosak számunkra, mert megismerhetjük és témában lehetünk az anyaország legaktuálisabb gazdasági problémáival, hanem mert hihetetlenül sokat tanulunk, rengeteg hozadéka van, gyakorlati éppúgy, mint tudományos. Tanulni lehet konferenciaszervezést, a kitűnő előadóktól különböző előadási stílusokat, módszereket, az igényes magyar szaknyelv használatát, s ha elemzik számunkra a nagy gazdasági folyamatokat, a tendenciákat, a gondokat, és ezeket itthon egy idő után mi magunk is megtapasztaljuk, nem érnek váratlanul, s ha tenni nincs is hatalmunk ellenük, legalább megértjük, mi miért történik.

Köszönjük, hogy részt vehettünk a 41. Vándorgyűlésen, és kívánjuk a magyar közgazdászoknak, hogy az elkövetkező vándorgyűlések ne az aggodalom, hanem az elégedettség találkozási legyenek, magunknak pedig azt kívánom, hogy aggódhassunk, minél hamarabb, legalább csak ennyire.

XII. Közgazdász Vándorgyűlés Marosvásárhely

CIOTLĂUȘ JUDIT

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) 2003. szeptember 26–28. között Marosvásárhelyen szervezte meg XII. Közgazdász Vándorgyűlését.

A rendezvény témája a Humán erőforrás, mint modernizációs tényező a XXI. század elején volt.

A konferencia első előadója, Bodó Barna, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Politológia Tanszékének előadójának, a humán erőforrás-menedzsment és demokrácia viszonyát tárgyalta. Szerinte nagyon sok kérdéssel nehéz eldönteni, hogy politikai vagy gazdasági kérdés-e, annyira összefüggésben vannak egymással. Ilyen például az iraki háború, egy gyár bezárása vagy áttelepítése, hiszen embereket bocsátanak el, nő a munkanélküliség a régióban. Feltehető az a kérdés, hogy ki felel mindezekért?

Az előadó elmondta, hogy bizonyos alapvető gazdasági kérdések kikerülnek a közösség kontrollja alól. A közösség ezeket a döntéseket nem tudja befolyásolni, hisz a politika kívül hozzák meg őket. A közösségnek csak arra van lehetősége, hogy a politika folyamatait valamennyire ellenőrizze. A Suzuki kérdésben például együtt van a politika és a gazdaság, csak hogy a gazdaság önhatalmúlag megy a maga útján, és képtelenek vagyunk annak a kérdéscsomagnak a kezelésére, amely a gazdaságon túli szférában jelentkezik egy ilyen döntésben.

Mi lesz a polgárral? Az emberrel, a negyedik kaszttal? A dolgozókkal? A demokrácielmélet nagyon sokat foglalkozik ezzel a kérdéssel. Mi lesz a demokráciával? Nem intézményi, társadalmi vagy gazdasági értelemben, hanem erkölcsi értelemben véve. De mi a demokrácia? A demokrácia többféleképpen értelmezhető. Kinek a feladata erre a kérdésre válaszolni?

A továbbiakban az előadó öt kérdéskört tárgyalt, a következők szerint: A demokrácia genézise. Létezik-e közjó? Mit kapott a politikatudomány a közgazdaságtól? Mit adott a politika a közgazdaságnak? Ezekre a kérdésekre próbált választ adni az előadó.

Fazekas Károly, a budapesti Közgazdaságtudományi Kutatóközpont igazgatóhelyettese bemutatta a külföldi működőtőke-beáramlás hatását a munkaerőpiac regionális különbségeire. Magyarországi kutatások alapján az előadás a működőtőke-beáramlás jellemzőiről és annak a foglalkoztatásra, munkaerő-gazdálkodásra és az ország regionális különbségeire tett hatásairól szólt.

Ahogy Kelet-Európa más országaiban, Magyarországon is nagy ütemben növekedett a munkanélküliség a rendszerváltás után, de emellett elég gyorsan növekedtek a regionális különbségek is a munkaerőpiacon.

Magyarországon létezik egy elszakadási folyamat a munkaerőpiacon, a legrosszabb helyzetben lévők közül Magyarországon 30–40 kistérség egyre kilátástalanabb helyzetbe kerül.

A kép polarizálódik, a nyertesek szinte kivétel nélkül Északnyugat-Magyarországon, központi régióban, Budapest körül helyezkednek el, a vesztesek, a legrosszabb foglalkoztatási mutatókkal rendelkező helyi munkaerőpiacok, az ország keleti felében, a határmenti térségben. Ennek a folyamatnak egy vetületéről beszélt az előadó, a külföldi működőtőke-beáramlás hatásairól, arról, hogy milyen értelemben van kö-

ze a külföldi működőtőke-beáramlásnak ehhez a polarizációs folyamathoz. Magyarország az utóbbi időben nagyon sikeres volt a külföldi működőtőke vonzása tekintetében. Egyre több működőtőke vándorolt be az országba, és ennek a foglalkoztatási hatása sem hanyagolható el. A vállalati szférában a munkaerőnek körülbelül egyharmada ma már többségben külföldi tulajdonú vállalatoknál dolgozik.

A továbbiakban az előadó azt elemezte, hogy mi mozgatta a döntéshozókat a területi választások során, alapvetően miért ide vagy oda mentek, mikor arról döntöttek, hogy hol fognak beruházni. Egy nagyon fontos mutató, amit figyelemmel követtek, a munkaerő képzettségi szintje volt. A külföldi beruházók ezen kívül figyelembe vették a térség ipari jellegét és földrajzi helyzetét. A külföldi tőke magatartását, a külföldi befektetők választási döntését vizsgálva azt figyelhetjük meg, hogy eléggé koncentrálódik az ország nyugati felére. A külföldi befektetők határozottan az osztrák határ és Budapest térségében telepednek le.

Az eltérések a hazai és külföldi tulajdonú vállalatok között elég jelentős következményekkel járnak. Az egyik jelenség az, hogy Magyarországon az elmúlt esztendőben nem volt létszámbővülés, ez kizárólag a külföldi tulajdonú vállalatoknál következett be. Megvizsgálva azt, hogy a létszámbővülés hogyan oszlott meg a vállalati szférában, nagyon jellegzetes eltérést kapunk. A legalacsonyabb foglalkoztatási rátával, legmagasabb munkanélküliségi rátával, legrosszabb helyzetbeni kilátással rendelkező térségekben nem volt létszámbővülés.

Magyarországon észrevehető, hogy a külföldi tulajdonú vállalatok és a bővülő munkahelyteremtésre képes hazai tulajdonú vállalati szféra egyre inkább koncentrálódik a már amúgy is fejlett térségekben, és a már korábban is fejletlen térségek továbbra sem tudnak teljesíteni. Szétszakadás van az országon belül, és ez nagyon veszélyes folyamatnak tekinthető. Regionális különbségek alakultak ki a bérek tekintetében is. Igen jelentős különbségek vannak a hazai és külföldi tulajdonú vállalatok bérezésének tekintetében. Ezért a magas bérkülönbségek arra ösztönzik a vállalkozót, hogy elvándoroljon.

Végezetül az előadó elmondta, hogy nem utolsósorban az egyik legnagyobb problémát Magyarországon a városhiányos térségek nagy száma jelenti, amely szintén negatív jelenség a befektetők vonzását illetően.

Pitti Zoltán, a Budapesti Közgazdasági és Államtudományi Egyetem Kisvállalkozásfejlesztési Központjának tudományos főmunkatársa, az EU jelenlegi tagállamainak versenyképessége és az újonnan csatlakozók felzárkózási esélyei kérdéséről tartott előadást.

Az előadó azzal a jó hírrel kezdte előadását, hogy „A világban nincs válság”. A jó hír azonban egy rosszal folytatódik: „Ezt senki nem akarja elhinni”.

Véleménye szerint valóban nincs válság, azonban óriási súlypont-átrendeződés folyik a világban, amit nem szabad figyelmen kívül hagyni. Válság nincs, de ebben a helyzetben, amelyben mi vagyunk, óriási minőségküzdelem zajlik. A hozzáadott érték, a tudástartalom az, ami meghatározza, hogy a versenyben milyen pozíciót érhetünk el.

A verseny egyik sajátos területe az, amikor az áru és a szolgáltatás áramlik, és ezeket vetjük össze. Egy másik az, amikor a pénztőke áramlik, és ennek a hatását és a versenyképességre gyakorolt eredményét vizsgáljuk. A tőkevonás nagy feladat, a tőkemegtartás még nagyobb. A tőke mozog, nem marad ott, ahol a feltételek nem kedvezőek számára. A tőke, mellette a technika, technológia munkaerővonzó, munkaalkalmat teremt, főleg a szakképzett munkaerő számára.

Ez a tőke átalakító hatása: átalakítja a piaci kapcsolatokat, a politikai viszonyokat, a gazdaság struktúráját, jelentősen megváltoztatja a tevékenységi profilokat, és hat a tulajdonviszonyokra is. Ennek a következményeivel is számolni kell. A tőke hatásaként az országok csoportosíthatók, aszerint, hogy hol milyen súlyú a külföldi tőke. Ebben a csoportosításban három kategória alakítható ki: a külföldi tőke súlya átlag feletti, átlagos vagy átlag alatti. Min múlik az, hogy ki hova kerül? Azon, hogy milyen a külföldi tőkének a súlya a beruházásokban, az exportban, a modern hightech termékek exportjában, a foglalkoztatásban, és milyen a súlya az adott ország gazdaságának egészéhez viszonyítva. Magyarország a 2002-es adatok alapján igen előkelő pozícióban van, az európai országokat nézve a negyedik helyen áll.

Mi ezeknek a hatása? Ez a tőke átalakítja az országok versenypozícióját. A továbbiakban az előadó bemutatta, hogy a tőke miként alakítja át a tulajdonviszonyokat.

Mit jelent és miként határozhatjuk meg a versenyképességet? Erre minden országnak meg kell adnia saját válaszát. Ki kell alakítani a versenyképesség mérésére szolgáló mutatókat, a régiek nem elégségesek, az új helyzetben nem adnak megfelelő választ, nem adnak segítséget a döntéshozóknak. Az információhoz való hozzáférésben három éves késéssel nem lehet döntéseket hozni.

Egy nagyon komoly szakmai problémára hívta fel a figyelmet a versenyképesség értelmezése során. A versenyképességet az árak és az árakat meghatározó tényezők középpontba állításával elemzi. Ezek nagyon fontosak, ennél azonban fontosabbak lesznek ebben a versenyben az árakon kívüli, a minőségi kritériumok. Megemlíthető például a beruházási kedv, amely nem pénzügyi döntés. A beruházási kedv indexét nem véletlenül követik. Ide tartozik a K+F ráfordításoknak az alakulása a GDP arányában. Nem szabad csak a kormányzati költségvetést bírálni, meg kell nézni, hogy a vállalkozások területén van-e

K+F, illetve hogy van-e saját kutatás vagy nincs. Magyarországon az állami és vállalati K+F együttesen a GDP 1%-a. Ennek kétharmada állami költségvetés, egyharmada pedig vállalati költségvetés. A vállalati súlyon belül a K+F 90%-át a Magyarországon szereplő külföldi érdekeltségű vállalkozások nyújtják. Ez egy figyelmeztető érték. Ha nem tudjuk növelni a termékekben megtestesülő új tudást, a versenyképességi pozíciónk csökkenni fog. A versenyképesség tulajdonképpen a képességek versenye. A képességek versenye az, ami bennünk van.

Péter Gábor, a sepsiszentgyörgyi SKR Consulting Co. igazgatója előadásában arra a kérdésre kereste a választ, hogy: Mitől függ egy ember teljesítménye? – Mire használható az akcióelmélet?

Az előadó elmondta, hogy gazdasági reformokra van szükség. De mi fogja létrehozni a gazdasági reformot, mi teremti meg a gazdasági reform kereteit? A politika? Létezik gazdasági reform a politikai környezet reformja nélkül? Ki reformálja meg a politikát? Csak az ember képes erre. Nagyon fontosnak tartja, hogy létrejöjjön egy humán reform. Amíg ez nem jön létre, semmi sem fog megváltozni, sem a politika, sem a gazdaság. Jó lenne, ha fel tudna épülni egy olyan reform, amelynek a pillére a humán reform, ezt követné a politika és a gazdaság reformja.

Miért van Magyarország jobb helyzetben, mint Erdély? Mert kinyitotta a határait és megjelent a tőke. Magyarországon valamilyen szinten végbement a humán reform, legalábbis a menedzsment szintjén. Hiszen amilyen a menedzsment-kultúra, úgy vezetik az egész céget. Olyan vezetők képzése a fontos, akik tovább tudják adni a humán kultúrát is a környezetüknek.

A továbbiakban az emberi teljesítés kérdését tárgyalta az előadó. A XX. században az emberismeret óriásit fejlődött. Ma már az emberismeret azon a szinten áll, ahol a fizika. Akár a kutatás oldaláról nézzük, akár az eredmények oldaláról, ebben a kérdésben hatalmasat lépett a XX. század embere.

A vezetélemélet terén is nagy volt az előrelépés. Az egyik legizgalmasabb kutatási terület az emberi szükségletek területe, amelyeknek száma nagyon magas. A teljesítmény emberi szükséglet. Amikor teljesítménymotivációról beszélünk, elkerülhetetlen, hogy az ember a munkakörrel összefüggésben vizsgálja, hiszen különböző munkakörökben az ember különböző teljesítményeket nyújthat.

Az ember belső világa sokszor összeütközésbe kerül a környezettel. Fel kell építenünk egy belső hidat a belső világunk és a minket körülvevő környezet között, és ez a híd nem más, mint a tevékenység. A tevékenységek két csoportba sorolhatók: vagy szívesen, vagy nem szívesen végzünk valamit.

A figyelmet nagyon érdekes területnek tartja. Felteszi a kérdést, hogy hány dologra tud az ember figyelni. Ha sikeres em-

ber akarsz lenni, akkor gyakorolnod kell, hogy egyszerre több dologra tudj odafigyelni. Az életed minősége függ attól, hogy mire fordítasz figyelmet, s mire nem.

Nagyon fontosnak találta az előadó a tevékenységi kör kérdését. Az ember készítsen el magának egy listát a tevékenységekkel, melyeket el szeretne végezni vagy el kell végeznie. A tevékenység érzelmi oldalról közelíthető meg. Nagyon fontos azt tudni, hogy a környezet, ahol élünk, milyen akcióteret tud biztosítani számunkra. Minden ember fel tudja fedezni azt a tevékenységsort, amit akcióként tud és szívesen végez, a teljes figyelme ráirányul, jól érzi magát, miközben ezt a tevékenységet végzi. Az ember mindig a magasabb értékű akciót akarja végrehajtani. Folyamatosan szükségünk van megfelelő mennyiségű akcióra. Ezeket kell tudnia a vezetőnek, amikor beosztottjait megválasztja. A munkára jelentkező embernek tudnia kell, hogy annak a környezetnek az akcióterében ő mennyit végezhet. Végezetül azt kívánja, hogy mindenki saját életében jusson legalább kétszer több akcióhoz, mint amennyihez eddig jutott, vezetőként pedig nézzen körül környezetében, a munkatársainak az akcióhalmaza milyen viszonyban áll azzal az akcióterrel, amelyben van.

A plenáris előadások sorát Györfi Ilona, a Maros megyei Munkaügyi Igazgatóság igazgatónöje zárta. A munkaerőforrás demográfiai tényezője Maros megyében című előadásában, statisztikai adatokra alapozva, bemutatta Maros megye jelenlegi demográfiai helyzetét. Bevezetőként hangsúlyozta a népszámlálás során begyűjtött adatok fontosságát. A népességre vonatkozó adatokat valamennyi tudomány felhasználja. A közgazdaság ezeket az alapadatokat a tevékenységek kiindulópontjának tekinti, elsősorban azért, mert a népesség gazdasági aktivitás, foglalkozás, társadalmi-gazdasági helyzet és szakképzettség szerinti megoszlása a gazdasági statisztikának alapvető fejezete. Így a munkaerő nagyságának és összetételének alapos ismerete a gazdasági tevékenység egyik legfontosabb tényezője. Maros megyében az össznépeség számának csökkenése tapasztalható. Az előadó statisztikai adatokat sorakoztatott fel, melyben bemutatta a népességfoglalkozás, iskolai végzettség, foglalkoztatás, stb. helyzetét.

A délután folyamán a plenáris ülés előadásait a szekciók követték. Különböző szekciók keretén belül a jelenlévő közgazdászok négy nagyon érdekes kérdéskört tárgyaltak.

Az első szekcióban az erdélyi magyar gazdasági szakképzés kérdéskörét járták körül. A választott téma nagyon aktuális, és megoldásra vár. Vitaindító előadásában Gazdag Ildikó, a sepsiszentgyörgyi Közgazdasági és Közigazgatási Iskolaközpont igazgatónöje, az iskola szerepét és fontosságát elemezte a gazdasági kultúra kialakításában. A vállalkozói szemléletmódnak az iskolai nevelés egészére ki kell hatnia. Az előadó véleménye

szerint az elsődleges tennivaló a romániai magyar pedagógusokkal megismertetni és elfogadtatni a piacgazdaságra jellemző gazdasági kultúrát. Heves viták követték az igazgatónő előadását, az eltérő vélemények ütköztek. De mindenki egyetértett azzal, hogy a középiskolai oktatásban szükség van a gazdasági képzésre. Somai József előadása kiegészítette az előtte elhangzottakat, hangsúlyozva a középiskolai magyar nyelvű gazdasági szakoktatás gondjait és kilátásait.

A második szekció a munkaerő kérdéssel foglalkozott, s főleg a versenyképesség témát vitatta. Péter Gábor: Kivel? – A kiválasztás útvesztői című vitaindító előadásában bemutatta, hogy miért fontos az, hogy a megfelelő pozícióba a megfelelő ember kerüljön, illetve annak módját, hogyan lehet kiválasztani a megfelelő személyt. Az előadó elmondta, hogy a humán erőforrás-menedzsment nem arról híres, hogy humánus, hanem arról, hogy hogyan lehet az embert mint termelőerőt a legjobban kihasználni. Egy olyan gondolkodásban, amelynek a központjában a profit áll, ott az anyag is, az energia is és az ember is a profitot kell hogy szolgálja. Minden munkakörre meg kell találni azt az embert, aki a leghatékonyabban tudja végezni ezt a munkát. Sajnos önmagunk ismeretének a hiánya, valamint a kommunikáció és kommunikációs készség hiánya nagy gondot jelent. A legfontosabb, hogy össze legyen hangolva a munkakör az embertípussal, aki azt betölti. Ez nagy feladatot jelent, erős emberismeretet. Fel kell ismerni az emberek tulajdonságait és szükségleteit.

A harmadik szekció a bérezés és versenyképesség kérdését tárgyalta párhuzamban. A Colțea Tibor RMKT-alelnök által vezetett szekció és az általa tartott vitaindító nagy érdeklődésnek örvendett a résztvevők körében. Az előadó a bérezés kérdését több szemszögből mutatta be: az állam, a politikusok, a makrogazdaság, vállalkozó és munkavállaló szemszögből. A munkavállaló azt szeretné, hogy jól éljen, a vállalkozó, hogy minél nagyobb legyen a teljesítmény, illetve a profit, a politikus kihasználja a pillanathelyzetet, stb. Az előadó véleménye szerint téves az a nézet, hogy emeljük meg a béreket, próbáljunk hatékonyak lenni, és ezzel a versenyképességet is javítjuk. Ez a logikai képlet szerinte nem működik. A fordítottja igaz volna, de azt nem igazán szereti sem a kormányzat, sem az egyén beismerni. A helyes logika, hogy emelni a teljesítményeket, legyen versenyképesebb, és ezek után próbáljon több bérhez hozzájutni.

A negyedik szekció a munkaerő-gazdálkodás, -szabályozás kérdéskörével foglalkozott. Kerekes Károly parlamenti képviselő bemutatta az új munkatörvénykönyv által előírt jogi felelősséget. Az új munkatörvénykönyv kidolgozásában nagy figyelmet fordítottak az európai gyakorlatra. Helyenként nagyon

szükszavú a fogalmazás, illetve utal a meglévő törvényekre. Az új munkakódex sokkal átfogóbban, terjedelmesebben határozza meg a négy felelősségi formát: fegyelmi, vagyoni, kihágási és büntető felelősség. Az előadó sorra tárgyalta a négy felelősségi formát, felhívta a figyelmet az újonnan hozott elemekre. A szekciók munkálatait élénk szakmai vita kísérte, melyekkel lezárult a közgazdászok számára évente megszervezett egynapos, gazdag szakmai élményt biztosító konferencia.

A Gazdasági Civil Parlament évi közgyűléséről

CIOTLĂUȘ JUDIT

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) és a Romániai Magyar Gazdák Egyesülete (RMGE) 2003. szeptember 26-án Marosvásárhelyen szervezte meg a Gazdasági Civil Parlament (GCP) ez évi közgyűlését. A találkozó első napirendi pontja a működési szabályzat véglegesítése és elfogadása volt. A gyűlés egyöntetűen elfogadta, hogy a GCP célja a romániai magyar civil szervezetek összefogása, a közösség gazdaságának hosszú távú fejlesztése céljából, illetve hogy demokratikus képviseleten alapuló érdekképviseleti és érdekvédelemesítési fórum. A résztvevők arra a döntésre jutottak, hogy a GCP tagjai civil szervezetek lehetnek: a gazdasági élet bármely területén tevékenykedő, a gazdasági kérdések iránt érdeklődő nonprofit közösségek (szövetségek, egyesületek, társaságok, alapítványok, körök, klubok). Fizikai személyek pártoló tagjai lehetnek a szerveződéseknek. A jelenlévők megegyeztek abban, hogy a GCP jelenleg nem bejegyzett formalizált jogi személyként működik, hanem csupán egy lazább szervezési formában, amelynek nincs vezetősége, és évenként mindig egy vállalkozó civil szervezet ügyvezeti. Idővel, ha a szükség úgy kívánja, lehetséges, hogy a szervezet jogi személyként önmagát bejegyezteti. A GCP évi közgyűlésen fejt ki tevékenységét, amelyen minden tagszervezet képviseltetheti magát. A tagszervezeteknek egy szavazati joggal rendelkező képviselőjük van. A májusban 17 taggal induló szerveződésnek ma 31 tagja van, amely a 50–60 tisztán gazdasági kérdésekkel foglalkozó gazdasági civil szervezetek 50%-a körül mozog. A GCP nyitott mindazok számára, akik elfogadják működési szabályzatát, és hajlandóak szövetkezni a közös célok megvalósítására. A CGP az évi közgyűlésen fejt ki tevékenységét, amelyen minden tagszervezet képviseltetheti magát, év közben pedig szakbizottságokat működtet. A találkozóon megalakult szakbizottságok a következők: gazdasági stratégia szakbizottsága (makro- és mikrogazdaság), mezőgazdasági, erdőgazdálkodási és vidékfejlesztési szakbizottság, illetve kis- és középvállalkozások szakbizottsága. 2004 januárjától a GCP ügyvezetését az RMGE Maros megyei szervezete vállalta fel.

A továbbiakban Besenyi Sándor, a dél-magyarországi Civil Szervezetek Szövetségének elnöke, a civil integráció pénzügyi vonatkozásainak magyarországi tapasztalatairól tartott előadást, majd ezt követően dr. Kerekes Jenő, az RMKT tiszteletbeli elnöke bemutatta az Illyés Közalapítvány támogatási rendszerét, különös figyelmet fordítva az alkuratórium tudományos és gazdasági szaktestületére, amelynek keretében alterületként jelennek meg a gazdasági programok, és nem gazdasági szakemberek ítélkeznek a gazdasági jellegű pályázatok felett. A résztvevők egyetértettek abban, hogy az erdélyi magyar gazdasági civil szervezeteknek nem jut kellő súly a támogatási rendszerekben, amely ilyen struktúrában nem lehet hatékony eszköze a gazdasági fejlődésnek, márpedig az itthonmaradásnak alaptényezője a gazdaság, a gazdasági elmaradottságból való kilábolás. Ebből a tényből kiindulva úgy döntöttek a résztvevők, hogy indítványozni fogják a gazdasági szaktestület visszaállítását az Illyés Közalapítvány keretén belül, valamint a gazdaságfejlesztési és a gazdasági kultúrára való nevelési programok létrehozását a Communitas Alapítvány keretében. A fórum megállapította, hogy gazdasági életünk jelentőségéhez viszonyítva az Új Kézfogás Közalapítvány támogatási alapja is elenyésző (kb. 450 millió Ft volt 2003-ban az egész Kárpát-medencében).

A rendezvény záróakkordjaként Somai József, az RMKT elnöke, Új szövetkezeti mozgalomért címmel tartott vitaindító előadást, és bemutatta a Közgazdász Fórum teljes egészében a szövetkezeti mozgalomnak szentelt szeptemberi különnkiadását, amelyben rangos szakemberek, kutatók bizonyítják egy új szövetkezeti mozgalom szükségességét. Az erdélyi vidék gazdálkodása ugyanis szöges ellentéte a valamikori életpezsdítő szövetkezetek múltjának és a mai nemzetközi és európai uniós szövetkezeti gazdálkodási modelleknek. A következő időszakban az erdélyi magyar közösségnek nagyon sürgősen át kell állnia a modern nyugati gazdaságokra jellemző szövetkezeti szolidaritásra. Somai József elmondta, hogy az RMKT szövetkezeti kutatócsoportja szakkönyvet szeretne kiadni oktatásra, valamint cédét, melyekben összefoglalná a kutatás eredményeit. Emellett egy adatbázist is létrehoz, melyet el szeretne juttatni az érdekelteknek: a gazdaköröknek, az RMDSZ vezető személyiségeinek, s azoknak, akik valamit tenni tudnak a szövetkezetesítés kérdésében. Egyes mezőgazdasági vállalkozóknak az a véleménye, hogy a szövetkezetek szervezése komoly ellenállásba ütközik a múlt keserű tapasztalata nyomán, a földművelők valószínűleg nem fognak a könyvekből tanulni, amíg a tudatokban nem történik gyökeres változás. A résztvevők hangsúlyozták, hogy tényekkel is kell bizonyítani, hogy a szövetkezés létszükséglet, ha ez nincs meg, akkor halálra van ítélve a romániai mezőgazdaság, kisipar, vidék. A tanácskozás végkövetkeztetése az volt, hogy egy

ilyen nagy horderejű kérdés megoldásához társadalmi összefogásra van szükség, tehát ki-ki tegye a maga dolgát ott, ahol működik, különben az EU-csatlakozás a vidéki lakosságot a vesztesek oldalára állítja.

A tervezés szerepe az üzletvitelben

BENEDEK MÁRTA, DÉZSY KINGA

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság sepsiszentgyörgyi fiók-szervezete A tervezés szerepe az üzletvitelben címmel szemináriumot szervezett 2003. szeptember 19-én a Román Kereskedelmi Bank gyűléstermében. A szeminárium célja az volt, hogy az előadók konkrét projekteken keresztül mutassák be az üzleti terv szerepét egyrészt a profitorientált szférában, másrészt a nonprofit szervezetek esetében. A képzésen a tervezés jelentőségének megfelelő hangsúlyozása mellett az előadók az üzleti terv marketing és pénzügyi részét elemezték behatóan. Véleményünk szerint a szeminárium témája napjainkban egyre inkább aktuálisává válik, így bármely területen dolgozó közgazdászt érdekelheti, legyen vállalati, banki vagy akár civil szféra képviselője. Éppen ezért az előadások megtervezésénél arra törekedtünk, hogy a téma mindhárom említett szféra szemszögéből tárgyalható legyen, előadóinkat is ugyanezen szempont szerint hívtuk meg. Elsőként Katona Levente, a Román Kereskedelmi Bank Kovászna Megyei Kirendeltségének igazgatója beszélt az üzleti tervezésről, annak szerepéről, rövid kitéréssel az üzleti terv legszükségesebb fejezeteire, adatsoportjaira. Az előadó rávilágított a hozzájuk forduló kis- és középvállalatok súlyos hiányosságaira, hangsúlyozva, hogy elenyésző azoknak a vállalatoknak az aránya, amelyek egy nagyobb hitel elnyerése érdekében kellőképpen átgondolt, gazdasági szempontból meggyőző tervet tudnak bemutatni.

Dénes István, a Mercurius Gazdaságfejlesztő Szervezet elnöke, a civil szervezetek szemszögéből közelítette meg az üzleti tervezést, abból a kérdésből kiindulva, hogy egyáltalán szükség van-e a civil szervezetek esetében az üzleti gondolkodásra. Végighaladva a civil szervezetek forrásszerzési lehetőségein, sorra elemezte azokat a bevált módszereket, amelyeket a civilek az eredményesség és hatékonyság javítása érdekében megtanulhatnak a cégektől. Megállapította, hogy ezeknél a szervezeteknél is fontos az üzleti szemlélet, abban az

esetben és addig a mértékig, amíg azok az adott szervezetek közösségi küldetését szolgálják. Jason Braswell, a Peace Corps Volunteer önkéntes tanácsadója, jelenleg a Mercurius munkatársa, a sikeres civil szervezetek jellemzőiről beszélt. Kitért a forrásszerzési lehetőségekre, hangsúlyozta a civil szervezetek előnyét és ugyanakkor azon felelősségét, hogy a szervezetek háttérben többnyire széles társadalmi tőke áll, amelyet pozitív értelemben lehet kihasználni, de ugyanakkor átláthatóan el is kell számolniuk. Zárógondolatként a hallgatóságnak a következő mottót szánta, amelynek üzenetét a civil és üzleti szférában valószínűleg még nagyon sokan nem tudatosították: „Az emberek saját magukat fejlesztik és nem őket fejlesztik”. Geréb László, a székelyudvarhelyi Hitelszövetkezet elnöke, az üzleti terv pénzügyi részét mutatta be, kitérve a tervezésben használt legfontosabb pénzügyi mutatókra, és rámutatott a számítások tervezésbeli jelentőségére, elemezte a beruházási döntések folyamatát és a döntéslehetőségek üzleti eredményeit. Ilyés Ferenc, a székelyudvarhelyi Polgármesteri Hivatal fejlesztési osztályvezetője a marketingszemlélet fontosságát hangsúlyozta az üzleti tervezésben, és sorra bement a marketing terv legfontosabb elemeit. Az előadó többrendbeli példa megemlékezésével egyrészt nyomatékosította a marketing tervezés hiányának üzleti következményeit, másrészt kitért arra is, hogy a marketingfogások egyes típusának túlzott használata sok esetben csupán a vállalkozás költségeit duzzasztja, s így, a kezdeti racionális átgondolás és számítások hiánya miatt, könnyen elmaradhat a várva várt gazdasági eredmény. A félnapos szeminárium a mintegy harminc részt vevő közgazdász szerint szakmai szempontból értékes információkat nyújtott. A hallgatóság részéről az előadásokat eleven érdeklődés kísérte. A szünetekben és az előadások utáni beszélgetéseken megfogalmazódott a hasonló szemináriumok megszervezése szükségességének gondolata, a résztvevők egyértelműen kinyilvánították igényüket olyan témák szemináriumos megvitatására, amelyek a szakértelem állandó frissítése, aktualizálása szempontjából értékesek. A sepsiszentgyörgyi RMKT-tagok mellett örömmel vettük tudomásul a gazdasági középiskolás diákokat jelenlétét is a szemináriumon, akik láthatóan lelkesedtek az előadásokért és az ők szemszögükből nem hagyományosnak minősülő tanulási módszerért, ugyanakkor köszönjük a brassói RMKT szervezet tagjainak is, hogy jelenlétükkel válaszoltak meghívásunkra.

Hírek

• A Romániai Magyar Közgazdász Társaság 2003. november 23-án tanácskozást szervez Kolozsváron „A közgazdasági tantárgyak tanításának módszertana, az iskolamenedzsment és marketing aktuális kérdései” címmel. Tárgyalt tematikák: Oktatáspolitikai az egyetem előtti szakképzésben Magyarországon és Romániában; Gazdasági szakiskola menedzselésének magyarországi tapasztalatai; Iskolaszervezés és annak gazdasági vetületei; Az iskola szerepe a gazdasági kultúra kialakításában; Középiskolai magyar nyelvű gazdasági szakoktatás gondjai; A gazdasági ok-

tatás módszertani és pszichológiai vonatkozásai. További információk az RMKT székházában (Kolozsvár, Pietroasa út 12. sz.), telefonon: 264-431488 vagy drótpostán: rmkt@from.ro igényelhetők.

• A kolozsvári Közgazdász Klub marketing műhelytábort szervez november 6–8. között a torockói Tóbiás házban. Az előadók neves magyarországi, illetve romániai gyakorlati szakemberek. Jelentkezni a sillohajnal@yahoo.com és a cs_sarolta@yahoo.com címen lehet.

Rezumatul revistei în limba română

Proporția ajutoarelor

SOMAI JÓZSEF

Puterea de viață a organizațiilor civile depinde de sistemele de acordare de ajutoare. Trebuie să recunoaștem că dezvoltarea societății civile din Ardeal, după 1990 fără ajutoare din afară, nu ar fi fost posibilă. Constituția Ungariei obligă guvernul maghiar, nu întâmplător, să vină în ajutorul comunităților maghiare din afara teritoriului actual al Ungariei. Ca urmare populația maghiară de pe teritoriile de peste frontierele actuale, an de an primesc ajutoare bănești din bugetul maghiar. Mărirea acestor ajutoare, întrucât nu este un organ arbitrar de decizie, este stabilită, în mod subiectiv, de cei care elaborează bugetul, adică de puterea politică majoritară. Frecvent mărirea ajutoarelor, cifric, nu s-a schimbat de la un an la altul, dar periodic valoarea ei s-a micșorat, din cauza a doi factori: în primul rând datorită faptului că ajutorul s-a stabilit în 3-4% în funcție de PIB, în al doilea rând din cauza ratei de 4-6% a inflației. În această situație valoarea reală a ajutorului anual ar putea fi menținută cu o creștere anuală de 7-10 %. Proporția internă pe domenii de activitate a ajutoarelor în marea majoritate a cazurilor a fost în mod firesc favorabilă învățământului și culturii, ambele situându-se pe prim plan în menținerea identității etnice. În prezent însă, întrucât devenind problemă cheie rămânerea pe plaiurile natale, se impune ridicarea ponderii a ajutoarelor, care vin în ajutorul dezvoltării economiei în regiunile locuite de etnia maghiară, totodată contribuie la ridicarea nivelului social al acestei etnii. Din păcate organizațiilor civile din Ardeal, activitatea cărora se desfășoară în aceste domenii, ponderea acestor ajutoare nu corespunde acestor necesități. Nu cunoaștem precis cui aparține stabilirea proporțiilor, nu știm cum se iau deciziile în această problemă dificilă, din cauza numărului mare și deosebit de diferit a programelor (programe tineretului, burse, achiziționarea de imobile, infrastructură, funcționarea organizațiilor, construcții, renovări, organizarea de spectacole, cercetare, navetă, susținerea colegiilor, statui, monumente artistice și istorice, acordarea de credite, preluarea plății dobânzilor, menținerea și funcționarea instituțiilor sociale, protecția naturii, a mediului înconjurător etc.), pe de altă parte cercul foarte larg al instituțiilor care acordă ajutoare (ministere, instituții publice, Academia de Științe, fundații publice, diverse organizații etc.). Apariția disproporțiilor este cauzată și de creșterea potențială a numărului de ajutoare indigene (bugetul de stat, bănci, întreprinderi, etc.), precum și ajutoarele UE. Este firesc crearea de proporții precise într-un mediu atât de diversificat nu este posibilă, dar o repartizare mai reală pe domenii, cu respectarea priorităților, ar putea fi realizată printr-o analiză profesională (non politică) premergătoare.

Natural poate fi apreciată drept programă deosebită de pildă bursa acordată elevilor de legea privind avantajele, precum și recen-

tele promisiuni privind completarea salariilor personalului didactic, dar ar fi cazul să se analizeze odată dacă proporțiile actuale dintre ajutoarele destinate consumului și cele destinate diverselor instituții oare corespund intereselor comunității.

Experiențe în România despre federalismul fiscal

SZÉKELY IMRE

Autorul dorește să arate, în mod documentat, că România deși, față de alte țări din Europa centrală și de est a început cu întârziere procesul de descentralizare, a făcut pași importanți pe acest drum.

Fostele țări socialiste din Europa, după schimbarea regimului, au întors privirea spre mecanismul de piață. Trecerea la economia de piață, în țările Europei centrale și de est, s-a desfășurat după scenarii diferite. Paralel cu acest proces a avut loc și reforma sectorului guvernamental, întrucât a fost nevoie de transformarea sectorului de stat excesiv centralizat. Scopul a fost acordarea unei mai mare competențe administrației locale, concomitent cu o răspundere corespunzătoare. Autorul lucrării este de acord cu părerea lui Oates, că denumirea de federalism fiscal nu este tocmai corespunzătoare deoarece această temă nu are numai caracter financiar, întrucât nu tratează numai diviziunea surselor, ci și divizarea sarcinilor între diversele organe de guvernare.

În prima parte a lucrării se schițează pe scurt principiile, care au fost formulate în literatura de specialitate privind federalismul fiscal și se prezintă principiul de descentralizare a lui Oates și ipoteza de mobilitate a lui Tiebout. În același timp sunt prezentate avantajele descentralizării, precum și factorii care trebuie tratați cu multă grijă, având în vedere natura periculoasă a unor surse..

În partea a doua a lucrării autorul se ocupă cu împărțirea surselor. Unul dintre principalele argumente la care se face referire cu privire la susținerea descentralizării, se leagă de existența bunurilor locale publice. În cazul în care numai cetățenii unui teritoriu determinat pot să ajungă la unele bunuri publice și cererea pentru aceste bunuri diferă de la un teritoriu la altul, descentralizarea bunului public dat, adică producerea lui la nivel local poate contribui la creșterea bunei stări sociale generale. Întrucât organele de guvernare centrală nu dispun de informații suficiente de cererea cetățenilor de pe diversele teritorii, vor fi nevoite, vrând nevrând, să "impună" tuturor cetățenilor de pe toate teritoriile țării un consum mediu național. Față de aceasta în sistemul descentralizat se crează situația asigurării unui consum superior cetățenilor din teritoriile respective, natural dacă este pretenție locală (natural în condiții de impozitare mai ridicată), în schimb unde nu este asemenea pretenție se asigură posibilitatea unui consum mai modest. După părerea lui Tiebout sistemul descentralizat poate să dea posibilitatea rezolvării unei probleme legate de bunurile publice, și anume de problema evidenței pref-

erențiale. Preferințele consumatorului cu privire la bunurile private sunt exprimate prin sacrificii bănești. Așa ceva nu poate funcționa în cazul bunurilor publice. Tibout arată că în cazul în care sistemul descentralizat funcționează, autoritățile locale, prin variate combinații, pot să producă bunuri și prestări de servicii publice. În această situație cetățenii prin alegerea domiciliului, pot exprima preferințele, alegând comunitățile care oferă cele mai bune posibilități în combinația privind impozitul încasat și bunurile publice pe care le asigură consumatorului. Întrucât la cetățenii din țara noastră nu prea ne întâlnim de această mobilitate, posibilitatea aplicării acestei ipoteze, cel puțin, deocamdată, nu are șanse. Autorul arată că în țara noastră procesul de descentralizare a luat un avânt substanțial. Sunt înșirate diversele norme legale care au apărut începând din anul 1998 în acest domeniu. În tabelul nr.1 este prezentată împărțirea sarcinilor la diverse nivele de guvernare. Reiese că în România sarcinile descentralizate corespund condițiilor propuse de literatura de specialitate.

În ceea ce privește repartizarea surselor, autorul pornește de la formularea noțiunii de impozit descentralizat de către Musgrave, nominalizând regulile formulate în această privință de el. Scopul urmărit este mărirea capacității locale de încasare. Se arată în lucrare impozitele încasarea cărora în țara noastră revine autorităților locale: impozitul de construcții imobiliare și a terenurilor, taxele de mijloace de transport, diverse aprobări, taxe de reclamă și cele plătite pentru diverse spectacole, precum și cele plătite de întreprinderi hoteliere. Autorul tratează și impozitul pe venituri și TVA care constituie sursa cea mai importantă din care se repartizează de organul executiv central cele mai mari sume redistribuite autorităților administrației locale. Tabelul nr. 2. cuprinde cotele delimitate din impozitul pe venituri în anii 1999, 2000, 2001 și 2002, iar în fig. 2. se prezintă grafic folosirea impozitului de venituri în anul 2002. După părerea autorului este absolut necesară armonizarea politicii de impozitare a guvernului cu politica locală bugetară. Guvernul în prezent, de regulă, se bazează pe impozitele de consum, iar administrațiile locale sunt dotate din cotele delimitate ce izvoresc din impozitul de venituri. După părerea autorului această contradicție trebuie fără întârziere desființată.

Comerțul intim ilegal la bursa română de valori

JUHÁSZ JÁCINT

În lucrare autorul se angajează să prezinte situația comerțului intim ilegal la bursa de valori din țara noastră. În introducerea pornește de la importanța pentru participanții la bursă, obținerea din timp a informațiilor privind formarea prețurilor pe piață. Cel care reușește să ajungă mai repede la aceste informații față de firmele cu care concurează, reușește să realizeze câștiguri importante. Informațiile care încă nu au ajuns pe piața bursei poartă denumirea de informații intime. Folosirea acestor informații pe piață este ilegală. Folosirea lor poate avea loc sub trei variante.

Prima variantă este când investitorul poate analiza "zvonurile" de pe piață, cercetează resursele lor, credibilitatea informațiilor respective și acționează pe piață pe baza acestora. La cealaltă alternativă participantul stă pe poziție de așteptare până ce informațiile respective ajung pe piață și în cazul dacă piața reacționează necorespunzător, începe să acționeze pe piață. Călea a treia este când participantul acționează pe baza informațiilor intime, sperând că nu va depăși linia obscură care delimitează legalitatea de ilegalitate. În lucrarea sa autorul se concentrează pe această a treia variantă și încearcă să identifice semnele de referire la firmele mai mari, prezente la bursa de valori din București. Prima parte a lucrării conține descrierea generală a comerțului intim, se dă o scurtă prezentare a legislației internaționale și se prezintă rezultatele unor cercetări de mai mare importanță. În a doua parte a lucrării se prezintă metodologia de analiză folosită la efectuarea de măsurători cu privire la comerțul intim ilegal, precum și modul de aplicare al ei la acțiunile de prima categorie a bursei române de valori. În partea a treia a lucrării se formulează concluziile.

Situația prelucrătorilor de lapte la începutul mileniului nostru.

SZABÓ ÁRPÁD - ÜVEGES ENIKŐ

Lucrarea sintetizează rezultatele de cercetare ale colectivului doi al proiectului "Verticumul de lapte In Secuime". Se începe cu prezentarea materiei prime colectată și prelucrată, după care urmează câteva date statistice la nivel național și date statistice întocmite de Land O Lakes cu privire la produsele lactate prezente pe piața din țara noastră și în ce cantitate, precum și componența consumului populației, adică de ce produse ar fi nevoie în țară. Urmează apoi prezentarea sectorului de prelucrare a laptelui, analiza SWOT și câteva studii de caz, pentru prezentarea ca exemple pozitive a câtorva prelucrători de lapte care funcționează bine.

În ceea ce privește materia primă ce urmează a fi prelucrată se prezintă însușirile de calitate a laptelui, evaluarea laptelui prelat, fabricația produselor lactate și funcționarea unităților de prelucrare a laptelui în România, cu prezentarea de date statistice pe anii 1999, 2000 și 2001. Din tabelul de date (III.2.1.) reiese că în semestrul întâi al anului 2000, față de primul semestru al anului 1999, cantitatea de lapte destinat direct consumului a scăzut cu 21,5%, deasemenea a scăzut cantitatea de produse proaspete de lapte (-9,8%), la fel și producția de unt (-4,2%) și de caș și brânzeturi (-6,7%), în schimb a crescut producția de praf de lapte cu 6,8%. În semestrul unu al anului 2001, față de aceeași perioadă a anului 2000 se poate constata o creștere sensibilă la cantitatea de lapte destinată consumului direct (+32,2%), deasemenea cantitatea de produse proaspete de lapte (+47,6%) și de caș și brânzeturi (+5,1%). În continuare a crescut cantitatea de praf de lapte (+16,4%), în schimb se menține scăderea producției de unt (-8,5%). Legat de stocul de produse lactate din România se prezintă date pe aceleași ani în tone la 31 iunie a

anilor respectivi, din care reiese o creștere în anul 2001 la praful de lapte (+32%) și o scădere la unt(-7,2%) și la caș și brânzeturi (-4,4%). Se prezintă în continuare balanța cererii și ofertei la unt, în semestrele unu al anilor 1999, 2000 și 2001, precum și a laptelui praf. Reiese că cererea pentru lapte de praf depășește sensibil producția indigenă, paralel a crescut dinamic cantitatea exportată, ceea ce ar indica depunerea de eforturi pentru mărirea producției de lapte praf. Se arată în lucrare că se pot constata diferențe sezoniere. Iarna crește cererea pentru produse lactate, în schimb în lunile de vară scade. Această schimbare sezonieră în direcție inversă în privința cererii și ofertei de lapte și produse lactate crează dificultăți importante pentru industria de prelucrare a laptelui. În tabelele III.2.7 și 8 sunt prezentate date privind variația prețurilor la produsele lactate și comerțului exterior la aceste produse. Din datele prezentate reiese că în primul trim.al anului 2000 atât cantitativ, cât și valoric a crescut importul de produse lactate, în schimb în același timp exportul a scăzut drastic (-79,4%, respectiv -63,4%). Lucrarea conține date cu privire la structura diverselor produse de lapte importate, precum și la țările de origine (Moldova, Germania, Ungaria, Polonia, Franța, Olanda etc.).

Lucrarea se încheie cu prezentarea industriei de prelucrare a laptelui din țară noastră și a concurenței existente între diverși producători, analiza SWOT a situației din anul 2001.

Drept concluzie generală se arată că din prelucrarea laptelui și din valorificarea produselor lactate se poate asigura o viață onestă.

1. La nivelul producătorilor de lapte

- trebuie restabilită cinstea, onoarea muncii agricole
- trebuie aplicată specializarea gospodăriei,
- în regiunea secuilor bio-producția este o iluzie himeră,
- lozinca "învață, învață, învață" nu este o maximă fără gust,
- trebuie schimbată rolul femeilor;

2. La nivelul prelucrătorilor

- întrucât a început extinderea întreprinderilor multinaționale și în secuime, ar fi foarte dificilă concurența cu ele, având în vedere capitalul de care dispun, precum și cunoștințele și experiența lor profesională. Trebuie căutate breșele pe piață și concentrarea asupra lor;

- pentru atragerea capitalului străin, având în vedere că și în Secuime evită verticumul laptelui, trebuie desfășurată o susținută muncă pentru dezvoltarea cunoștințelor de specialitate la populația din Secuime.

-și în Secuime problema colectării laptelui prezintă multe dificultăți (distanțe mari, starea proastă a drumurilor), care numai prin unirea forțelor vor putea fi eliminate.

3. La nivelul valorificării

-așa cum s-a arătat, trebuie căutate breșele pe piață, pentru rezolvarea cu succes a acestei probleme, este o singură cale, întocmirea de rețete proprii și satisfacerea cerințelor speciale,

- trebuie acordată o atenție mai mare problemelor de marke-

ting, care nu se limitează numai la reclamă, trebuie aplicată marketingul mix complet și gândirea strategică, care necesită cunoștințe profesionale'

- în final autorul consideră de mare importanță extinderea în regiune a A.P.E.L-ului, precum și a altor asociații și organizații.

La sfârșit se dă o bogată bibliografie de specialitate indigenă și străină.

Conferirea titlului de Doctor Honoris Causa D-lui Chikán Attila, rectorul Universității de Științe Economice și Administrație Publică din Budapesta

În ziua de 8 octombrie a. c. a avut loc festivitatea de decernare a diplomei de Doctor Honoris Causa, conferită de Senatul Universității Babeș-Bolyai din Cluj d-lui Chikán Attila, rectorul Universității de Științe Economice și Administrație Publică din Budapesta. În Aula Magna a Universității, plină până la refuz de cadre didactice, studenți și economiști din localitate, d-l prof. univ. Dr. Măștiș Dumitru, decanul Facultății de Științe Economice a Universității Babeș-Bolyai, a dat citire laudației (textul laudației este redată în acest număr pag. 23-24), după care d-l profesor universitar dr. Andrei Marga, rectorul Universității Babeș-Bolyai, felicitându-l, a înmănat d-lui profesor Chikán Attila diploma de Doctor Honoris Causa. D-l Chikán Attila, după preluarea diplomei, a mulțumit Senatului Universității pentru marea cinste în care a fost împărțit prin acordarea înaltului titlu de Doctor Honoris Causa, după care a ținut în limba engleză o expunere deosebit de interesantă și valoroasă cu titlul "Economic perspectives of East - Central Europe in the enlarged European Union", expunere ascultată cu mult interes și atenție de cei prezenți.

Expunere de deschidere a discuțiilor cu privire la problema instruirii în scopul ridicării nivelului cultural economic.

GAZDAG ILDIKÓ

Director al Liceului de Economie și de Administrație publică din Sfântu Gheorghe și președinte al Uniunii Pedagogilor Maghiari din România, organizația din Sfântu Gheorghe, în expunerea ei s-a ocupat de problema arzătoare de care se lovesc zi de zi, nu numai elevii, dar și pedagogii și anume: înțelegerea în mod aprofundat a mecanismului și forțele motrice ale proceselor ce se desfășoară în societate și în economie, se descurcă cu greutate în lumea nouă, în permanentă schimbare. Este de părere că de fapt cunoștințele necesare pentru ca să ne putem orienta în lumea economică de trecere la economia de piață, pornind de la cunoștințele de gospodărie familială rațională, de sistem fiscal, de asigurările sociale, până la cunoașterea posibilităților de a efectua investiții, de mult timp constituie parte integrantă a culturii relevante, ce trebuie însușită de orice cetățean, întrucât într-un fel sau altul majoritatea membrilor societății, în condițiile economiei de piață, devin partici-

panți ai economiei, ca urmare – vrând nevrând – va trebui să ia, zi de zi, un șir de decizii, mai mult sau mai puțin importante. Aceste cunoștințe trebuiesc însușite. În această privință pedagogilor revon sarcini deosebit de importante, fapt pentru care trebuie să însușească mișcarea cu siguranță în societate, în viața publică, în sistemul instituțional al societății și economiei, luat în înțelesul mai larg al cuvântului. Pedagogul rău plătit, obosit în efortul depus pentru existență, cu prestigiul pierdut, nici el nu poate însuși experiența necesară, pentru ca școala să poată pregăti pe elevi pentru cunoașterea realității. Concepția de întreprinzător trebuie să aibă repercusiune asupra întregii educații școlare. În acest scop propune ca măsură principală cunoașterea și acceptarea de pedagogi cultura caracteristică a trecerii la economia pe piață. Acest scop urmărește Academia de Vară Bolyai, la care participă mii de educatoarele, învățători, profesori. Și AEMR a organizat cursuri de metodică pentru profesorii care predau disciplina de economie. Ar fi indicat elaborarea unui program de metodică, prin folosirea căruia, s-ar putea fundamenta, începând cu copiii de la grădiniță, gândirea economică, prin jocuri adecvate. Propune ca Academi de Vară Bolyai, împreună cu AEMR să organizeze pentru cadrele didactice de specialitate, care predau discipline economice și științe sociale, cursuri aparte, mai ales dacă nu se modifică priectul nou de învățământ, vor fi introduse deopotrivă în învățământul teoretic, cât și cel profesional, în clasele IX-X cunoștințe de întreprinzător.

Economiști îngrijorați la Sopron (Ungaria)

LÁZÁR ANNA

Sub acest titlu este prezentată pe scurt impresiile unui participant din țara noastră, la cea de 41. Conferință Națională organizată între 7-9 septembrie a. c. la Sopron, de Asociația Economisților din Ungaria. Îngrijorarea se datorează faptului că în economia maghiară, după constatarea specialiștilor de vază, care au prezentat expuneri la ședințele plenare, ca și la cele 6 secții (în total 58 de expuneri), precum și din amplele discuții care s-au purtat pe marginea expunerilor, a reieșit că în ultimul timp s-a înrăutățit situația economiei maghiare, s-a încetinit ritmul de dezvoltare comparativ cu țările ce se pregătesc pentru a se adera la UE, deși acest ritm depășește și în prezent ritmul mediu al țărilor deja membre. Independent de cercul politic sau civil pe care îl reprezentau, de data aceasta a fost o perfectă armonie între economisții prezenți, în privința părerii că situația economică a țării a devenit îngrijorătoare. Autorul articolului, natural, nu se angajează să prezinte lista completă a specialiștilor și titlul expunerilor, de altfel deosebit de interesante și se limitează doar la cei care au vorbit la plenara de deschidere și de încheiere a lucrărilor: La plenara de deschidere au prezentat expuneri deosebit de valoroase Academicianul Kádár Béla, președintele Asociației Economisților din Ungaria, academicianul Csikós Nagy Béla, președintele de onoare al Asociației, László Csaba, ministrul finanțelor; Demjén Sándor, președintele Uni-

nii Naționale a Întreprinzătorilor, Paragh László, președintele Camerei de Comerț și Industrie Ungar, Baráth Etele împuternicitul guvernului, secretar general politic la președenția guvernului, Járai Zsigmond, președintele Băncii Naționale Ungar, Fodor István, președintele Consiliului Comercial Ungar de extindere UE. Părerea unanim exprimată a fost necesitatea depunerii de eforturi pentru oprirea decăderii economice și revenirea la ritmul de dezvoltare cu care încă nu de mult Ungaria ocupa primul loc în rândul țărilor din centrul și estul Europei. La această conferință, în calitate de invitată, o delegație a Asociației Economisților Maghiari din România, compusă din 20 de economiști, care au fost deosebit de mulțumiți că au putut învăța din cele auzite la conferință, din care multe vor putea fi folosite în munca lor de toate zilele la instituțiile și unitățile economice unde își desfășoară activitatea.

A XII. Conferință Națională a Economisților – Târgu Mureș

Resursele umane, factor de modernizare la începutul secolului XXI.

CIOTLOUS JUDIT

Între 26–28. septembrie a avut loc la Târgu Mureș a XII-a Conferință Națională a Economisților organizată de Asociația Economisților Maghiari din România (AEMR). Tema principală a conferinței a fost Resursele umane, factor de modernizare la începutul sec. XXI. În cadrul plenarei de deschidere s-au ținut patru expuneri de personalități de vază din țară și de peste hotare: Bodó Barna, profesor al catedrei de politologie de la Universitatea "Babeș-Bolyai", Fazekas Károly, director adjunct al Centrului de cercetare de Științe Economice din Budapesta, Pitti Zoltán, cercetător principal la Centrul de dezvoltare al întreprinderilor mici și mijlocii din cadrul Universității de Științe Economice și Administrației Publice din Budapesta, Péter Gábor, directorul Centrului Consulting Co. Sfântu Gheorghe și Györfi Ilona, director la Direcția Generală de Muncă și Solidaritate Socială din județul Mureș.

Fazekas Károly a prezentat unele aspecte privind influența capitalului străin asupra diferențelor regionale ce se poate constata pe piața forței de muncă în Ungaria, având în vedere că în Ungaria după schimbarea de regim a crescut nu numai somajul, dar cu o rapiditate excesivă și diferențele regionale pe piața forței de muncă. 30–40 de zone mici din Ungaria au ajuns într-o situație disperată.

În final s-a menționat drept dificultate în acest sens și numărul relativ mare a zonelor lipsite de localități urbane. Pitti Zoltán a vorbit despre capacitatea de concurență a țărilor UE și a șanselor privind încadrarea și ajungerea în urmă a acestora de statele care urmează să fie admise în viitorul apropiat în UE. Pitti Zoltán a început conferința cu două știri, una bună și una rea. Cea bună este că în lume nu este criză, cea rea că aceasta nu este crezută de nimeni. Valoarea adăugată, conținutul științific hotărăște din plin, decide poziția la care vom putea ajunge. Teritoriul specific al între-

cerii este afluența marfei și a prestațiilor, concretizându-se în efectuarea comparării acestora. Un alt teritoriu reprezintă afluența capitalului și analiza efectelor, stabilirea măsurii în care influențează competitivitatea. Atragerea capitalului este o sarcină mare, dar păstrarea lui constituie o sarcină și mai mare, chiar foarte dificilă. De fapt capitalul este în permanentă mișcare, nu rămâne acolo unde condițiile nu sunt avantajoase. Prezența capitalului constituie un factor de importanță mare în atragerea forței de muncă. Dar nu trebuie scăpat din vedere că pe lângă capital și tehnica, tehnologia are un rol important în această privință, în special în atragerea forței de muncă calificată. Capitalul transformă relațiile de pe piață, raporturile politice, structura economiei și influențează și raporturile de proprietate. Țările pot fi grupate în trei categorii în funcție de prezența capitalului: țări în care ponderea capitalului străin este sub nivel mediu, la nivel mediu și peste nivelul mediu. Aceasta depinde de ponderea capitalului străin în investiții, în cadrul exportului, în exportul produselor moderne hightech și în funcție de ponderea lui în ansamblul economiei țării. Conform datelor statistice în anul 2002 Ungaria ocupa o poziție notabilă, fiind pe locul patru în Europa. În expunere s-a arătat influența, rolul acestui capital asupra poziției de concurență a țării. Competitivitatea țării pe piață depinde de factorii de calitate. Aceasta se măsoară prin criterii de calitate, ca de pildă de pofta de efectuare de investiții. Nu întâmplător se urmărește indicele ei, de pildă ponderea cheltuielilor de cercetare în totalul PIB. Nu este suficient să criticăm doar bugetul guvernului, ci trebuie să ne uităm și la cheltuielile folosite pentru cercetare în sectorul particular. În Ungaria cheltuielile pentru cercetare reprezintă în ansamblul ei 1% din valoarea PIB, din care 2/3 sunt asigurate din bugetul statului, 1/3 de întreprinderi. Acesta din urmă, în 90% revine întreprinderilor multinaționale. În expunere s-a atras atenția asupra necesității de a depune eforturi pentru mărirea ponderii cunoașterii, a științei ce se încorporează în produse, în caz contrar se va diminua sensibil competitivitatea țării pe piața internațională. Expunerea lui Péter Gábor a avut titlul: De ce depinde eficiența muncii unui om? –La ce se poate folosi teoria acțiunii? Vorbind despre necesitatea reformelor economice s-a arătat că reforma economică, cadrele ei, urmează să fie realizate de om. S-a subliniat importanța capitală a realizării reformei umane. Până nu se va realiza reforma umană, nu se va schimba nimic fundamental, nici în domeniu politic, nici în domeniu economic. La întrebarea de ce situația în Ungaria este mai bună decât situația din Ardeal, răspunsul a fost simplu: Ungaria de la bun început a deschis frontiera pentru capitalul străin. În Ungaria, într-o oarecare măsură s-a realizat, cel puțin la nivelul managementului, reforma umană. S-a ocupat în continuare de problema eficienței muncii omului. Eficiența muncii este o necesitate umană. Când se vorbește de motivația eficienței, în mod firesc trebuie să avem în vedere corelațiile dintre diversele activități, deoarece în cadrul diverselor activități eficiența realizată de om poate prezenta diferențe mari. Aceas-

ta este în funcție și de atragerea personală a omului de munca efectuată. Sub acest aspect activitatea omului poate fi grupată în activitate efectuată cu plăcere și în activitate efectuată fără plăcere. Omul trebuie să aleagă din activități efectuarea cărora îl satisfac. Györfi Ilona în expunerea ei, subliniind importanța datelor furnizate de statistică la elaborarea programelor de dezvoltare economico-socială, a prezentat situația demografică a județului Mureș, în oglinda datelor ultimului recensământ. A arătat că numărul populației, ca de altfel și la nivel național, este în descreștere. A prezentat date privind structura populației pe sexe, pe vârstă, gradul de ocupare, nivelul de pregătire al populației active etc., date de la care trebuie să pornească autoritățile locale în sarcina cărora cade elaborarea măsurilor ce urmează a fi luate pentru îmbunătățirea situației social-economice în județ. În după amiaza zilei lucrările au fost continuate în patru secții. În cadrul primei secții s-au purtat discuții asupra problemei de pregătire a cadrelor de economiști în Ardeal. În prezența unui număr impresionant de participanți s-au purtat discuții deosebit de interesante și valoroase pe marginea a două expuneri ținute de Gazdag Ildikó, director al Centrului Școlar de Economie și de Administrație din Sfântu Gheorghe și de Somai József, președintele AEMR. Tema de discuții la secția a doua s-a referit la problemele actuale privind selecția cadrelor. La secția a treia s-au tratat problemele de salarizare și ale concurenței, iar în cadrul secției a patra s-au purtat discuții pe marginea expunerii ținută de Kerekes Károly, deputat UDMR, în legătură cu variatele forme de răspundere a salariaților în lumina noului Cod al Muncii.

Despre adunarea generală anuală a Parlamentului Civil Economic

CIOTLOUS JUDIT

În ziua de 26 martie 2003, în organizarea Asociației Economistilor Maghiari din România (AEMR) și al Asociației Gospodarilor Maghiari din România (AGMR), a avut loc la Târgu Mureș adunarea generală anuală a Parlamentului Civil Economic (PCE) înființat de 17 asociații civile la începutul lunii mai a.c. Primul punct de pe ordinea de zi a fost definitivarea și acceptarea statutului de funcționare. Conform statutului aprobat cu unanimitate de voturi, scopul principal al PCE constă în unirea organizațiilor civile maghiare cu caracter economic din România pentru a asigura dezvoltarea pe lungă durată a economiei. În ceea ce privește membrii PCE, s-a hotărât că orice organizație civilă (asociație, societate, fundație, cercuri, cluburi) poate obține calitatea de membru PCE. În prezent numărul membrilor se cifrează la 31, în marea lor majoritate, de profil economic. Persoanele fizice pot obține doar calitatea de simpatizant al organizației. S-a hotărât ca, cel puțin deocamdată, PCE-ul să funcționeze într-o formă mai ușoară, fără o conducere instituțională. Administrarea problemelor privind conducerea PCE, va cădea în sarcina unuia dintre membrii, pe bază de angajament anual benevol. Pentru îndeplinirea

acestei sarcini pe anul 2004, s-a angajat Organizația din județul Mureș a Asociației Gospodarilor Maghiari din România. Deocamdată PCE-ul nu se va adresa organelor în drept pentru obținerea personalității juridice. PCE-ul desfășoară activitatea în cadrul adunărilor generale anuale, cu participarea membrilor. Fiecare membru, indiferent de numărul cu care participă, are un singur vot. În cadrul adunării s-au înființat următoarele comisii: comisia de strategie (macro- și microeconomie), comisia de silvicultură și dezvoltarea regională, comisia întreprinzătorilor mici și mijlocii.

În continuare Besenyei Sándor, președintele Uniunii Organizațiilor Civile din Ungaria de Sud, ne-a împărtășit din experiența organizațiilor civile din Ungaria legată de problemele financiare. Dr. Kerekes Jenő, președinte de onoare al AEMR, a prezentat sistemul de ajutorare financiară a Fundației Publice "Illyés". Participanții la adunarea generală și-au exprimat părerea că organizațiilor economice civile maghiare din România, în prezent, nu li se asigură o atenție corespunzătoare în diversele sisteme de acordare de ajutor material. Având în vedere că rămânerea pe plaiurile natale a populației maghiare depinde în mod hotărâtor de situația economică, iar sistemul de ajutorare în structura actuală este departe de a putea acorda ajutor substanțial populației maghiare, mai ales celei din mediu rural. Adunarea a hotărât să facă demersuri pentru reînființarea comisiei economice din cadrul Fundației Illyés, precum și promovarea de programe de dezvoltare economică în cadrul Fundației Communitas. Adunarea generală și-a exprimat părerea că fondurile de care dispune Fundația "Új kézfogas" (cca. 450 milioane Ft), este cu totul insuficientă.

În încheierea lucrărilor adunării generale, Somai József, președintele AEMR, a ținut o interesantă expunere cu tema "Pentru o nouă mișcare a cooperăției". A prezentat recentul număr al revistei "Forumul economic" editat de AEMR, dedicat cu exclusivitate problemei mișcării cooperatiste din țara noastră, conținând studii elaborate de specialiști de vază privind istoricul mișcării cooperatiste în țara noastră, mișcare care a avut un trecut glorios în special în Ardeal, unde deja din al treilea deceniu al sec. al XIX-lea la toate etniile au apărut primele cooperative, bănci populare și care au avut un rol deosebit de valoros în viața populației maghiare, române și germane din Transilvania. Populația maghiară din România ar trebui să treacă la solidaritatea cooperatistă, urmând exemplul cooperăției din vestul Europei. În acest scop AEMR-ul s-a angajat să studieze această problemă, organizând un colectiv de cercetare format din specialiști. A planificat editarea unui manual pentru instruirea locuitorilor din mediul rural și urban, iar rezultatele cercetărilor obținute vor fi puse la dispoziția celor interesați prin CD-uri. În cadrul discuțiilor purtate pe marginea expunerii, părerile s-au divizat, mai mulți și-au exprimat părerea că din păcate în prezent atmosfera la sate nu este prielnică pentru reînființarea cooperativelor, datorită lipsei de interes din partea populației. În final s-a ajuns la concluzia că este o necesitate imperativă

reorganizarea mișcării cooperatiste, folosirea modelelor aplicate cu succes în țările din apus (Olanda, Danemarca, Franța, Italia), dar pentru reușită este neapărat nevoie de unirea largă a tuturor forțelor, pentru a păși pe acest drum. Se apropie aderarea și a țării noastre la UE și dacă nu vom fi pregătiți, populația rurală va ajunge în grupa celor dezavantajați.

Rolul planificării în administrarea activității comerciale

BENEDEK MÁRTA - DÉZSI KINGA

În 19 septembrie a. c. a avut loc, în organizarea AEMR din Sfântu Gheorghe seminarul "Rolul planificării în administrarea activității comerciale". Scopul acestui seminar a constituit prezentarea prin proiecte concrete a rolului planului comercial, pe de o parte la organizații care își desfășoară activitatea cu scopuri lucrative bine determinate, pe de altă parte, la organizațiile civile, care desfășoară activitate fără scopuri lucrative. Expuneri au prezentat Katona Levente, directorul Băncii Comerciale Române, sucursala județeană Covasna, Dénes István, președintele Organizației de dezvoltare economică "Mercurius", Jason Braswell, consilier la Peace Volunteer, Geréb László, președintele Cooperativei de credit din Odorheiu Secuiesc și Ilyés Ferenc, șeful serviciului de dezvoltare la Primăria Municipiului Odorheiu Secuiesc. În fața a treizeci de participanți din județul Covasna, precum și din județul Brașov, Katona Levente a vorbit despre planificarea activității comerciale, rolul acestei planificări, parcurgând principalele capitole ale planului. Dénes István a vorbit despre necesitatea cunoașterii și de organizațiile cu scopuri nelucrative a modului de elaborare de planuri, având în vedere că și ele au nevoie de gândire economico-comercială în asigurarea resurselor financiare necesare realizării scopurilor pentru care au fost înființate. Jason Braswell a vorbit despre multiplele resurse financiare existente, de care pot beneficia organizațiile civile. Geréb László s-a oprit asupra principalilor indicatori financiari folosiți în planificarea financiară, evidențiind importanța lor. A analizat procesele decizionale, rezultatele comerciale ale diverselor decizii posibile. În fine Ilyés Ferenc a accentuat în expunerea sa, importanța spiritului de marketing la planificarea activității comerciale, prezentând rând pe rând principalele elemente ale planului de marketing, dar totodată a atras atenția auditorului să fie cu mare atenție la alegerea diverselor mijloace, instrumente de marketing, la dimensionarea lor, deoarece rezultatele obținute, nu în toate cazurile, sunt în raport cu cheltuielile pe care le necesită.

Pe marginea expunerilor s-au purtat vii discuții, participanții formulând un număr mare de întrebări, la care au primit răspunsurile de la specialiștii prezenți. Participanții au fost deosebit de mulțumiți de informațiile primite și au exprimat dorința organizării în continuare de asemenea seminarii, discuții la masa rotundă, despre problemele actuale de care se lovesc în unitățile economice la care își desfășoară activitatea.